

مۆرفا سفر د زمانی کوردیدا

دیمنه عهبدوڵلا عومەر^{1*} و باینز عومەر ئەحمەد²

¹ پشکا زمانی کوردی، کولێژا پەروردا بنیات، زانکۆیا دهوک، هەرێما کوردستانی-عێراق.

² پشکا زمانی کوردی، کولێژا زمانان، زانکۆیا دهوک، هەرێما کوردستانی-عێراق.

<https://doi.org/10.26436/hjuoz.2022.10.1.810>

به لاکرن: 2022/03

په سه ندرکن: 2022/02

وه رگرتن: 2021/12

پۆخته:

مۆرف ئیکه ژ بابه تین گرنگین زمانی، مل ب ملیۆ مۆرفیمی د بیافیۆ مۆرفۆلۆجییدا کاردکته، ئەف کهرستهیه ژ لایۆ زمانفانانفە کیم هاتییه بهسکرن و ب تاییه تیژیۆ مۆرفا سفر، به لۆ ئەگەر ب وردی ته ماشه بکەین ئەف مۆرفه د بیافیۆ مۆرفۆلۆجییدا پۆله کیۆ چالاک دبینت، چونکه د ناف زمانیدا چه ندین کهرسته یین هەین دبنه مۆرفا سفر، زمانی کوردیژی وه کو ئیک ژ زمانین جیهانی د نافدا چه ندین کهرسته دهینه دیتن وه کو مۆرفا سفر. هەردیسا ژبه هه مه جوریا بۆچوونین زمانفانان ل سەر دانانا ئەفی کهرسته یی ب مۆرف، مۆرفیم و ئەلۆمۆرفا سفر. ئەف فەکۆلینه ل دویف ریبازا وه سفی هاتییه ئەنجامدان و تیدا دیاربوو، کو مۆرفه دبیته سفر نه ک مۆرفیم و ئەلۆمۆرف. ئەفه و زیده باری جوداهیا ئەوی لگه ل کهرسته یی لادایی و یی به تال، چونکه ئەوژی ب کهرسته یین نه دیار و فەشارتی د زمانیدا دهینه نیاسین.

ئەف فەکۆلینه پیکۆلی دکته مۆرفا سفر د زمانی کوردیدا بده ته دیارکرن و ب تاییه ت ل سەر ئەوی چه ندیۆ رادوه ستیت، کو مۆرفه دبیته سفر و پاشی ئەو بیافیۆ مۆرفا سفر ب خۆفه دگریت، دده ته دیارکرن. په یقیۆ سهره کی: مۆرف، مۆرفا سفر، کهرسته یی لادایی، کهرسته یی به تال.

1 پيشه کی

1.1. نافونیشانی فەکۆلینی:

ئەف فەکۆلینه ل ژیر نافونیشانی (مۆرفا سفر د زمانی کوردیدا) یه .

2.1. گرنگییا فەکۆلینی:

ژبه هه مه جوریا بۆچوونین زمانفانان د پهرتووک و فەکۆلیناندا ل دور ئەفی کهرسته یی و بابه تیۆ مۆرفا سفر بخۆژی بابه ته کیۆ گرنگیۆ زمانیه، کو زمانفانان و ب تاییه ت ئەوین د ئەفی بیافیۆ کاردکته، مینا (وریا عومەر ئەمین، محهمه مەعروف و سه باح ره شید قادر، عه بدوللا حوسین ره سۆلو عه بدولله هاب خالد موسا، ..)، به لۆ هەر ئیکیۆ ب شیوه یه کی بهسکره، ئانکو چ فەکۆلینین سه ره خۆ و ئەکادیمی ل سەر ئەفی کهرسته یی نه هاتینه ئەنجامدان، ژبه رهندي مه ئەف بابه ته ب گرنگی بۆ فەکۆلینی دیت.

3.1. پرسیارین فەکۆلینی:

فەکۆلین هه ولده ت به رسقیۆ ل سەر ئەفان پرسیاران بده ت:
- ئایا مۆرف هیه ببیته سفر یان مۆرفیم و ئەلۆمۆرف؟

ب- ئایا مۆرفا سفر د زمانیدا ب چ شیوه دهرده کفیت؟

ت- ئایا مۆرفا سفر د زمانیدا چ ئەرک دبینیت؟

پ- جوداهی د ناقبه را سفر و کهرسته یی لادایی و به تالدا چیه؟

ج- ئەو چ کهرسته نه د زمانی کوردیدا دبنه مۆرفا سفر؟

4.1. سنووری فەکۆلینی:

ئەف فەکۆلینه، فەکۆلینه کا مۆرفۆسینتاکسیه، چونکه د سنووری په یفیۆ و رسته ییدا کاردکته.

5.1. ریبازا فەکۆلینی:

فەکۆلین ل دویف ریبازا (وه سفی) شیکاری هاتییه ئەنجامدان.

6.1. کهرسته یی فەکۆلینی:

کهرسته یی فەکۆلینی بریتیه ژ ناخفتنا پۆژانه یا قه سه که رین یین هه ردوو دبالیکتین سه ری و ناقه راست.

7.1. ناقه پۆکا فەکۆلینی:

ئەف فەکۆلینه ژ بلی پيشه کی و ئەنجامان ژ دوو پشکان پیکده ییت، پشکا ئیکیۆ ژ دوو به ندان پیکده ییت، د به ندیۆ ئیکیدا به حسیۆ ئەوان

* فەکۆلیری به رپرس.

پەيغا (cat) ئەلۆمۇرۇفا سفر د تاكىيدا ھەيە [Palmar. F, 1975: p115]، ئانكو زمانقانى ناڧىرى دياردەكت، كو ھەردەما شىۋەيەك (مۇرۇفەك) ژ مۇرۇفۇن ئەۋى دەرنەكەقت، ل ئەۋى دەمى ئەلۆمۇرۇفا سفر پەيدا دىيەت.

– (فلىب ماسىوس) د پەرتووكا (Morphology) دا ئاماژەيى ب ئەقى كەرەستەيى دەدەت وەكو (مۇرۇفا سفر) و دىيىت ل سالىن چلان تا پىنجىيان گەلەك پىكول ھاننەكەرن بۇ بەرسفدانى ل سەر ھندەك پىسپاران، ئىك ژ ئەوان ل سەر (مۇرۇفا سفر) بوو، كو ھندەك كەرەستەيىن ھەين دەمى ژ تاكىي دكەينە كۆم چ نىشانە ل سەر زىدە نابن، ئەۋى دەمى (مۇرۇفا سفر) پەيدا دىيەت، وەكو پەيغا تاك (sheep) دەمى دكەينە د بارى كۆمىدا چ نىشانىن كۆمى وەرنەگىت و ھەر ب ھەمان شىۋەيى (sheep) دەردەكەقت، ھەر ژ بەر ئەقى چەندىژى ھندەكجاران ب (دەپرىنا سفر) دەيتە ھىمارتن [Mathews. F, 1991: 123].

– (گىرىت بوپچ) د پەرتووكا (The Grammar of words) دا، ئەقى كەرەستەيى ب (مۇرۇفەما سفر) نافدەكت و دياردەكت، كو ھندەكجاران پىشگر يان پاشگر وەكو مۇرۇفەم د شىباندايە بىيەتە سفر، ئەۋى دەمى دەيتە زىدەكەرن ل سەر پەيقان، بەلى چ شىۋەيەكى ديارنەن، ھەر ژ بەر ئەقى چەندىژى ھندەكجاران ب (گىرەكا سفر) ژى دەيتە ھىمارتن ب تايبەت دەمى دىيەت گىرەت بۇ مۇرۇفەمى، پاشى چەندىن نمونىن زمانىن ئىنگلىزى و ھولەندى شىۋەدەكت [Booij. G, 2005: 39].

– (پويىرت تراسك) د پەرتووكا (Language and linguistics) دا ئەقى كەرەستەيى ب (دانەيا سفر – Zero element) د ھىمىرىت و دياردەكت، كو دانەيا سفر، ئەۋى دانەيە ئەۋا چ شىۋە پىقە ديارنەن، بەلى واتايى دگەھىنىت و ھندەكجاران ئەق كەرەستەيە ب ناڧى كاتىگورىيا فالازى دەيتە ناڧىكرن [Trask. R, 2007: 17].

2.1.2. بىرۇبۇچونىن زمانقانىن ەرەب:

زمانقانىن ەرەبى ئەۋىن د بوارى مۇرۇفۇلۇجىيىدا كاردەكن، ل سەر ئەقى كەرەستەيى رىكەنەكەفتىنە، ئەق كەرەستە ب ئەقى شىۋەيى ل خواری دياركرىيە:

– (مەھمەد ەلى ئەلخولى) د پەرتووكا (مدخل الى علم اللغة) دا، ئاماژە ب جۆرەكى دىترى مۇرۇفەمى دەدەت، ئەۋى (مۇرۇفەما رىزمانى – مورفيم القواعدى)، دىيىت: ئەۋى جۆرى مۇرۇفەمىيە نە يا دارشتىيە و نە يا ئەركىيە (تصريفاً) و خودان واتازى نىنە، بەلى ئەركى مۇرۇفۇلۇجى يانزى سىنتاكسى (رىزمانى) دىيىت و مۇرۇفەما سفر ب ئەقى جۆرى دەھىمىرىت، چوئە نەگوتنا ئەۋى يان دانانا ئەۋى چ كارتىكرنى ل واتايى ناكەت، و خودان ئەركەكى رىزمانىيە [محمد على الخولى، 1993: 74].

كارىن بەرى ھاتىيەكەرن ئەۋىن ب زاراڧىن جودا بەحس ل ئەقى كەرەستەيى كرى پاشى ئەۋى كار ھاتىنە ھەلسەنگاندن و د بەندى دويىدا بەحسى لايەنى تيورى يى مۇرۇفا سفر ھاتىيەكەرن، كو پىكەھىت ژ: (مۇرۇفا سفر وەكو (ھىمايەكى زمانى، سەرھلدان، زاراڧ، بىرۇچەمك)، تايبەتەندىيىن مۇرۇفا سفر، مۇرۇفا سفر و لادان، مۇرۇفا سفر و كەرەستەيى بەتال). د پىشكا دويىدا ئەۋى كەرەستەيىن دىنە مۇرۇفا سفر د زمانى كوردىدا، كو دىنە لايەنى پراكتىكىيى ئەقى قەكۆلىنى ب خۇقەدگىت و ل دوماھىيىژى لىستا ژىدەران لگەل پۇختەيى ب ھەردوۋ زمانىن ەرەبى و ئىنگلىزى ھاتىنە دياركەرن.

2. كارىن بەرى و لايەنى تيورىيى مۇرۇفا سفر

1.2. مۇرۇفا سفر د كارىن بەرىدا (پىداچوون و ھەلسەنگاندن):

د پەرتووكىن زمانىدا و ب تايبەتى د پەرتووكىن پەيرەۋى مۇرۇفۇلۇجىيىدا، زمانقانان ئاماژە ب ئەقى كەرەستەيى دايە، بەلى ھەر ئىك ژ ئەوان ل پەيى بىرۇبۇچونىن خۇ ئەق كەرەستەيە دياركرىيە، ب دانانا ئەقى كەرەستەيى ب (مۇرۇفەما سفر)، ئەلۆمۇرۇفا سفر، مۇرۇفا سفر، جۆرەكى جودا يى مۇرۇفەمى، جۆرەكى مۇرۇفەما بەند، مۇرۇفەما ك رىزمانى يانزى ب دانەيا سفر)، واتە بىرۇبۇچونىن جودا ل سەر ھەنە، د ئەقى بەندىدا بزاڧ دەيتەكەرن ھندەك ژ ئەوان بىرۇبۇچونان بەرچاڧ بەكىن و ھەلسەنگىن.

سەبارەت بىرۇبۇچونىن زمانقانان، ھەول ھاتىيە دان، ل دويى ئەقى شىۋەيى ل خواری دياركەين:

1.1.2. بىرۇبۇچونىن زمانقانىن بىانى:

2.1.2. بىرۇبۇچونىن زمانقانىن ەرەب:

3.1.2. بىرۇبۇچونىن زمانقانىن كورد:

1.1.2. بىرۇبۇچونىن زمانقانىن بىانى:

زاراڧىن ((مۇرۇف، ئەلۆمۇرۇف، مۇرۇفەما) سفر) بوۋىنە جەي گەنگەشەكرنا زمانقانىن بىانى، ئانكو ھەر زمانقەكى ل پەيى بۇچوون و شارەزايىيا خۇ د بوارى كاركىنا زمانىدا، ئەق كەرەستەيە دياركرىيە، ژبەر ھندى دى ھەول دەين ھندەك ژ بۇچونىن زمانقانان ب دەينە دياركەرن.

باراپترييا زمانقانىن بىانى، ئاماژە ب ئەقى كەرەستەيى دايە وەكو مۇرۇفەم و ئەلۆمۇرۇفا سفر، بەلى ئەقە ئەۋى چەندى ناگەھىنت، كو كەسى ئاماژە پىنەدايە وەكو مۇرۇفا سفر.

– (فرانك پالمەر) د پەرتووكا (Grammatical roles and relations) دا، ئەقى كەرەستەيى ب (ئەلۆمۇرۇفا سفر) نافدەكت و دياردەكت: (ئەقە ئەۋە ل دەمى د ھندەك نمونەياندا مۇرۇفەكا ئەۋى دەرنەكەقت، وەكو نەبوونا نىشانەيا بوورى د كارى (hit) دا، ھەروەسا پەيغا (sheep) ئەلۆمۇرۇفا سفر د كۆمكرنىدا ھەيە، يانزى

پىژەيان ئەوئىن د ئەقى زاماندا دىنە سفر، واتە ب شىۋەيەكى گىشتى ۋەكو جۆرەكى سەرىبەخۇ ژ جورىن مۇرپىمى دھژمىرىت، ئانكو مل ب مىل مۇرپىما سەرىبەخۇ ۋەبەند [لگىف حاتم الزاملى وجعفر كاظم عبد، 2012: 40 - 45].

3.1.2. بىر و بۆچۈننىن زامانقانىن كورد:

ئەگەر تەماشەى زامانقانىن كوردى بىكەين، ئەوژى مل ب مىل زامانقانىن بىانى ۋەەرەب، ل سەر ئەقى كەرەستەى ئىكلا نەبووينە، ژ بەر ھندى ل قىرە دى ھەولەدىن ھندەك بۆچۈننىن زامانقانىن كورد ل دور ئەقى كەرەستەى دىاربەكەين:

-(كەوسەر عەزىز ئەحمەد) د ناما (بىردۆزى مۇرپىم ۋە ھندى لايەنى وشەسازى كوردى)دا، ئەقى كەرەستەى ب (ئەلومۇرپا سفر) د ھژمىرىت و دىبىزىت: ((لە شىكردنە ھەى ھەندى كەرەستە زمانەوانىيەكاندا ناچار دەبىن تەنانتە سفر يان ھىچ بە ئەلومۇرپا دا بىنەين. لە زمانى كوردىدا ئاسايى لە چەند شويىنىكىدا توشى ئەلومۇرپى سفر دەبن)) (كەوسەر عەزىز ئەحمەد، 1990: 48].

پاشى ئاماژەى ب دوو رىكان دەت، كو ب ئەلومۇرپا سفر دەينە ھژمارتن، ئەوژى:

1- ل دەمى كارى بوورى سادە ((لە ئاستى ژىرە ۋە پۇنانىكى واى ھەبىت: (سفر + رەگ + راناوى لكاو))) [ژىدەرى بەرى: 49].

ل دويىدا دىاردەكەت، كو زىدەبارى كارى بوورى سادە، كو پىشگرى سفر بۇ دەينە دانان، بۇ ھەىە د كارى بوورى دور و تاممىبىژىدا پىشگرى سفرى دىاربىت و ل دەمى نەرىكنا كارى، نىشانانە رىكرنى دچىتە جەى سفرى ۋ ئەوئى سفرى لادەت، ۋەكو:

- Ø + سووتا + م ← نەسووتام.
- سووتاووم ← نەسووتاووم.
- سووتا بوو ← نەسووتابوو [ژىدەرى بەرى:

49].

2- د بارى شۇرۇقەكرنا پىكھاتا كارى سادەى تىنەپەردا دىاردەكەت، كو كارى سادەى تىنەپەرد د كوردىدا ب ئەقى شىۋەى دەينە دارشتن: (سفر + رەگ + راناوى لكاو) ۋ ئاماژە د دەت، كو ل گەل ھەمى مۇرپىمىن رىككەفتنى فۆرمى خۇى ھەى، ب تنى ئىك بار نەبىت، ئەوژى مۇرپىما رىككەفتنى بۇ كەسى سىبى تاك دىبىتە Ø، ئانكو ((يەكەك لە ئەلومۇرپەكانى كەسى ۋ ژمارە بە سفر دادەنرى ۋ ھەرچى ئەلومۇرپەكانى ترە ھەموويان شىۋەيەكانى فونەتىكىيان ھەى، بەلام دەبى تىبىنى ئەۋە بىكەين كە ئەۋە ھەموو جارى روونادات ۋ لە ھندى باردا ھەموو ئەلومۇرپەكان دەبى بە سفر بنوئىن. لەم كاتانەدا دەرچون لە بئەرەتەكەى مۇرپىم كەرەتر دەبى)) [ژىدەرى بەرى: 51].

-(عەبدوللا حوسىن رەسول و عەبدولۇھاب خالد موسا) قەكۆلینەك ب ئاقى (ۋشەى سفر و مۇرپىمى سفر) ئەنجامدايە، تىدا

- (مبارك مبارك) د پەرتووكا (معجم المصطلحات اللغوية)دا، ئەقى كەرەستەى ب ئاقى (يەكا سفر - عنصر الصغرى) ئاقدەكەت و دىاردەكەت، كو (يەكەيەكە يان رەگەزەكە نەبوونا ئەوئى دەرپىنى ژ يەكەيەكە بئەرەت دەكەت) [مبارك مبارك، 1995: 309].

- (ئەحمەد مۇختار عومەر) د پەرتووكا (أسس علم اللغة)دا يا نغىسەر (ماريو پاى)، ئەق كەرەستە ب (ئەلومۇرپا سفر) ھژمارتەى، ئەوژى دەمى چەند پەيغەكەن زامنى ئىنگلىزى ۋەكو (put, hut, bet) دا دىاردەكەت، كو د دەمى بووردا چ زىدەھى ۋەرنەگرتىنە، ئانكو شىۋەى ئەوان نەھاتىيە گوھورپىن ب ھەما واتا، لەورا ئەقە ب ئەلومۇرپىن سفر دەينە ھژمارتن [أحمد مختار عمر، ت. ماريو پاى، 1998: 105].

- (ئىبراھىم مەحمود خەلىل) د پەرتووكا (مدخل الى علم اللغة)دا، ئاماژەى ب ئەقى كەرەستەى دەت ۋەكو جۆرەكى جودايى مۇرپىما بەند دىاردەكەت، كو (نەبوونا مۇرپىمىيە، ل گەل ھندى واتا رەگى يان پىژە يان ب كارھىنانا ئەوئى ل دويىف شىۋازى بى راسنقەكرن د بىناىتە دەنگىدا دەينە گوھورپىن بىكو پىدقى ب مۇرپىمەكا دى بىت) [ابراھىم محمود خەلىل، 2001: 81]، پاشى ل سەر چەند پەيغەن ئەقى زمانى پراكتىك دەكەت. و ل جەكە دىتر ژى ئاماژەى ب ئەقى كەرەستەى دەكەت ۋەكو مۇرپىمەكا بەند، كو ھىماى رەگى يان واتايى يان ب كارھىنانا ئەۋى دەينە گوھورپىن بى پىدقى ب مۇرپىمى ھەبىت [ژىدەرى بەرى: 81].

- (تەمام حەسان) د پەرتووكا (اللغة العربية معناها ومبناها)دا، ئەقى كەرەستەى ب (مۇرپىما سفر) ئاقدەكەت و دىاردەكەت، كو ئەۋ مۇرپىمەيە ئەۋا، كو ب خۇ يا دىار نىنە، بەلى جە ۋ ئەرك و شۇرۇقەكرنا ئەۋى يا دىارە [تمام حسان، 2001: 29].

ھەر ل دور ئەۋ زامانقانىن پىشگرىيا ئەقى بۆچۈننى دكەن ۋەكو مۇرپىمەكا سفر، (لەتيف حاتم ئەلزاملى و جەعفرە كازم عەبد) قەكۆلینەك ب ئاقى (مورفيمات الصغرى في الابنية العربية) ئەنجامدا، ۋ مۇرپىما سفر ب ئەقى شىۋەى پىناسەدكەن، كو ئەۋ مۇرپىمەيە يا كو نەھىتەگوتن د ئاخفتنىدا ل قىرە دىبىزە ئەقى مۇرپىمى (سفر) يانزى (فالا) ۋ گرنگىيا ئەقى مۇرپىمى ب سى ئەركان د دەنە دىاربىر، ئەوژى: پىناسە يان دەستنىشانكرن (التعريف او التحديد - Identification)، پۆلىنكرن (التصنيف - Classification) و دابەشكرن (التوزيع - Distribution)، و ل دويىدا نمونەكى ب ئەقان ھەرسى ئەركان روون دكەن، ھەر ۋەكو ب ئەقى شىۋەى (الكتاب المفيد) د ئەقى رستىدا پەيغا (الكتاب) پىكھاتىيە ژ (مۇرپىما سەرىبەخۇ ۋ بەند و سفر)، كو (ال) مۇرپىمەكا بەندە ۋ مۇرپىما سەرىبەخۇ ژى پىكھاتىيە ژ ئاقەكى سادە كو (كتاب) ھە مۇرپىما سفر ژى (نوندا پىژەيا كارى دەكەت ئەۋا دەلاتى ل سەر ئاقى دەكەت) پىشتى ھىنگى ل سەر زمانى عەرەبى پراكتىك دكەن و ب تايىتە ل سەر

دوھىمى تاك، لە دەستا پىككەوتن ، راناوى لكاوى كەسى سىيەمى تاك لە دەستا خاوەنى) و پەگى كار (ب)ى پەگى چاوكى (هەبوون) ل كاتى ئىستادا) و مۇرفىمى كاتى (كاتى ئىستا و داھاتو)) [ژىدەرى] بەرى: 14-23].

پاشى ھەردو زانغان چەندىن نمونان ل سەر ئەقان حالەتان پراكتىك دكەن، ل خوارى دى ھندەك ژ ئەوان نمونان دياركەين: زمانغانىن ناڧىرى دياركەن، كو زىدەبارى (راناوى كەسى سىي ل دەمى كارى بوورى كو دىبەتە سفر، ل دەمى نەبوورى تىنەپەرژى راناوى كەسى لكاو بۇ كەسى سىي تاك د بىتە سفر، وەكو :

نەبوورى تىنەپەر پىيوستى دەنگسازى	مۇرفىمى كاتى ئىستا (ه)	پەگى كار	مۇرفىمى كاتى داھاتو (ئ/ئ)	راناوى كەسى لكاو
د/ئ ه ئەوى	د/ك	ه	ه	د/ئ ه ئەوى
د/ئ ه فەرى	د/ك	ه	ه	د/ئ ه فەرى

پاشى ئاماژە ب ھەشت چاووگان دەن، كو ((پەگەكانيان بە بزوين كۆتايى ھاتو و (ئ)ى مۇرفىمى كاتى داھاتوش بزوينە. بۆيە لەم چاوغانەدا مۇرفىمى كاتى داھاتو لە كەسى سىيەمى تاكدا دەرناكەوى. وەك: (دەروا $\emptyset \emptyset$) ، دەخوا $\emptyset \emptyset$ ، دەشوا $\emptyset \emptyset$ ، دەبا $\emptyset \emptyset$ ، دەدا $\emptyset \emptyset$ ، دەخا $\emptyset \emptyset$ ، دادەژوا $\emptyset \emptyset$)) [ژىدەرى بەرى: 26].

-(وريا عومەر ئەمىن) د پەرتووكا (چەند ئاسۆيەكى ترى زمانەوانى)دا، ئەقى كەرەستەيە د چەند فەكۆلین و بەلاڧوكاندا وەكو (مۇرفىمەكا سفر) دەتە دياركەن، ل خوارى دى ب كورتى ل سەر ھەر ئىك ژ ئەوان راوەستىن:

زانغانى ناڧىرى د فەكۆلینا (مردنى وشە)دا، ئاماژە ب مۇرفىمى سفر دايە، دەمى قابىلى فيزيكىي ئەوى ديارنەبىت، وەكو مۇرفىمى كەسى سىي تاك دكەڧىتە د ژىرخانا مۇرفىمى سفردا، وەكو (ئەو چوو $\emptyset$) [وريا عومەر ئەمىن، 2004: 11].

دىسا د فەكۆلینا (نیشانەكانى كات لە زمانى كوردى)دا، ئاماژە ب مۇرفىمى سفر د دەت و دياركەت، كو ((ھەموو ئەو فەرمانانەى پەگى رابردوويان بە (ئ)ى كۆتايى دىت چ تىپەرىن يان تىنەپەر. لە ھەموويانا بى ناويزە ئەم (ئ)ى يە نیشانەى رابردووه بۇ داھاتوو پەگ ھىچ نیشانەيىك وەرناگرى، دەشى مۇرفىمى داھاتووى ئەم پەگانە بە (سفر) لە قەلەم بدى)) [ژىدەرى بەرى: 123].

كرى (بوورى) ← كرى $\emptyset$ (نەبوورى)

ھەروەسا د فەكۆلینا (لېكۆلینەوھەيىكى مۇرفوڧۆنىمى)دا، ل دەمى دياركەنا ياسايىن دەركەڧتتا مۇرفىمى رىككەڧتنى ل گەل كارى نەبوورى، ئىك ژ ئەوان ياسايان دياركەت، كو (ياساى توانەوھى (ئ)ى + لاڧردنى (ت))ە، و دىبىژىت: ((ئەگەر ياساى لاڧردنى [ت] بە سەر ئەم جۆرە نمونانەى، وەكو: (ئەشكى + یت) ، (ئەسووتى + یت) دياركەين، راناوى لكاو ھىچ سىمايىكى بىنراوى بۇ نامىنى و بە

ھەردو زانغان ئاماژەيى ب ئەقى كەرەستەيى دەن وەكو مۇرفىمەكا سفر و دياركەن، كو ((ئەو مۇرفىمانەن، كە واتاكانيان بەردەوام يان ھەندى جار بەيى بونى پۇخسارى فيزيكى (دەنگ لە قسەكردن و پىت لە نوسىن) لە مېشكى قسەكەر بۇ مېشكى گوڭگر دەگوڧزىتەوھ)) [عەبدوللا حوسىن رەسول و عەبدولواھاب خالد موسا، 2004: 1] 4. واتە دياركەن، كو ھندەك مۇرفىم ل ھندەك جەھان دەردكەڧن و ل ھندەك جەھىن دىتر دەرناكەڧن، ئانكو شىوھەيى فيزيكى ديار نینە.

ل دوڧىدا ئاماژەيى ب سى حالەتان دەن، ئەوڧىن د بئە سفر ئەو حالەتتى ((راناوى لكاوى كەسى سىيەمى تاك، راناوى لكاوى كەسى

ھەروەسا ھەردو زانغان دىبىژن: ل دەمى كارى رىستى فەرمان بىت، چىدبىت ھندەكجاران نیشانانە فەرمانى بىتە سفر، وەكو: ((ھەلگەر ، ھەلگەرن ، ...)) [ژىدەرى بەرى: 23].

دىسا دياركەن، كو كارى (بخوينە) پىككەتتەيە ژ (ب)ا مۇرفىمى فەرمانى ل گەل پەگى كار (خوين) و مۇرفىمى كاتى ئىستا (ه/ئ) و ل گەل مۇرفىمى كەسى لكاو بۇ كەسى دووى تاك $\emptyset$ [ژىدەرى بەرى: 23].

ل دوڧىدا ئاماژە ب مۇرفىمىن دەستا خاوەنى بۇ كەسى سىي تاك دەن ، كو بۇ ھەيە ل دەمى كارى نەبوورى تىپەر يانئى ھندەكجاران د رىستەيا فەرماندانئىدا كورتكرنا بەركارىدا رولى سفر بىينن، وەكو:

ئەم كارە ئەكەم	←	ئەيكەم	←	ئەكەم
دەرمانەكە مەخۆ	←	مەخۆ	←	مەخۆ

[ژىدەرى بەرى: 24].

دىسا ھەردو زانغان دياركەن، كو مۇرفىمى دەمى نوکە ل گەل مۇرفىمىن دەستا پىككەڧتنى (م ، ي ، ن ، ن) دەھىت و ل گەل پەگى چاووكى ((ھە))بوونى ، ئەگەر مۇرفىمى رىككەڧتنى (م ، ي ، ن ، ن) دەركەڧت، ل ئەوى دەمى مۇرفىمى دەمى نوکە دەرناكەڧت، ئانكو دىبەتە مۇرفىمى سفر، و ئەگەر مۇرفىمى رىككەڧتنى دەرنەكەڧت، ئانكو بۇ مۇرفىمى سفر وەكى كەسى سىي تاك، ل ئەوى دەمى مۇرفىمى دەمى نوکە دەركەڧت، وەكو: (ھە $\emptyset \emptyset$ م ، ھە $\emptyset$ يە $\emptyset$) [ژىدەرى بەرى: 25] و بۇ دەمى دەھىت ئەوژى ب ھەمان شىوھە، ئەگەر مۇرفىمى رىككەڧتنى دەركەڧت، ل ئەوى دەمى مۇرفىمى دەمى دەھىت دىبەتە سفر و پىچەوانە، وەكو: (د) ھ چ $\emptyset$ (م) ، (د) ھ ، مرى $\emptyset$) [ژىدەرى بەرى: 26].

بەلى زانغان مەمەد مەروف فەتاح د ناما خۇ يا دكتورايدى ئەوا ب نانى (A Generative Grammar of Kurdish) ئاماژە ب ئەقى كەرەستەيى دەت وەكو مۆرفىما سفر ل دەمى دەرگە قىتتا ئەوى وەكو كەسى سىيى تاك، .... و ئەق كەرەستەيە د بىتە ئارىشە بۇ مۆرفىمى، ژ بەر كو قالبەكى فىزىكى نىنە، ئانكو شىوہىي فۆنە تىكىي ئەوى ديار نىنە [Fattah. M. M, 1997: 74-75].

ب شىوہەيەكى گىشى پىشتى ئەق بۇچونە ھاتىنە پىشچاقىكرن دياربوو، كو نە بتنى د زمانى كوردىدا، بەلكو د باراپترييا زمانىن جىھاندا گەنگەشە و بىروبوچون دەربارەيى مۆرفا سفر ھەنە، ل قىرە دى پىكولى كەين ئەقان بۇچونان ب گىشى ھەلسەنگىنەن و كىماسىيىن ھەر بۇچونەكى دياربەكەين:

1- باراپترييا زانغانان ل سەر دانانا نانى ئەقى زاراشى رىكەقتىنە، چ ب دانانا ئەوى ب (مۆرفا سفر ، مۆرفىما سفر ، ئەلمۆرفا سفر ، دانەيا سفر ، جۆرەكى جودايى مۆرفىمى ، .....).

2- ل گۆرەيى ئەو زانغانىن كورد و ەرەب و بىانى، ئەوين دىيىن، (ئەلمۆرفا سفر) يا ھەيى، ئەق بۇچونە ب كىماسى دەيتە ل قەلەمدان، چونكە ئەلمۆرف ب خۇ بىدقىيە چەند شىوہ (مۆرف) ھەبن، ئانكو ئەلمۆرف چەند مۆرفن نواندا مۆرفىمى دكەن، ئەقچا مۆرفا سفر ھەيە، نە چەند مۆرفىن سفرن دابىنە ئەلمۆرفا سفر.

3- ئەو زانغانىن ئەقى كەرەستەيى ب مۆرفىما بەند د ھىمىن، چىدىيت باوہرىيا ئەوان بۇ ھندى بچىت، كو ئەق كەرەستەيە پتر د بياقى بەندا دەردكەقن، بەلى ب مۆرفا بەندا سفر، نەك مۆرفىما بەندا، چونكە ئەق كەرەستەيە ب خۇ مۆرفىم نىنە و ئەگەر بەندىت، دارشتنە يان رىزمانىيە؟ ئەگەر رىزمانى بىت چەوايە؟ و تايىبەتمەندىيىن مۆرفىمى ل سەر جىبەجى دىن يان نە؟.

4- ئەو زانغانىن بىر ل ھندى دكەن، كو (مۆرفىما سفر) ھە، ئەو زانغان، ئەوين گىنگىيى ب مۆرفىمى د دەن، كو دىيىن مۆرفىم خودان قالبەكى فىزىكىيە، بەلى ھندەكجاران ھندەك كەرەستە ھىچ قالبى فىزىكى نىنە، ئانكو ئەو ئەقى جۆرەيى ب گىرتىن مۆرفىمى د ھىمىن كو قالبى فىزىكى ھندەكجاران نىنە، بەلى ژ بەر كو شىوہك (مۆرفەك) ل ھندەك جەھان دەرناكەقتى، بەلى ل جەھەكى دىتر رەنگە دەربەكەقتى، ژ بەر ھندى ب مۆرفا سفر دەيتە ھىماتن نەك مۆرفىما سفر.

5- ئەو زانغانىن ئەقى كەرەستەيى، ب دانەيەكا سفر د ھىمىن، رەنگە ئەق پتر خۇ دىركرەك بىت ژ ئەوى ئارىشەيا زانغان كەقتىنە ب زاراقتىن جۆراوچۆر بۇ ئەقى كەرەستەيى.

6- ئەو زانغانىن ئەقى كەرەستەيى ب (مۆرفىما رىزمانى) يا دىتر د ھىمىن، كو دىر ژ مۆرفىما بەندا (دارشتنى و رىزمانى) ب جودا ددانن، ئەرى ئەگەر ئەق كەرەستە نە مۆرفىما دارشتنى و رىزمانى بىت، ئەرى جوداھى دناقبەرا ئەوى مۆرفىما ئەو ب سفر د ھىمىن و

مۆرفىمى سىفر خۇ دەرئەخا، وەكو: (ئەشكى $\emptyset$ ، ئەسووتى $\emptyset$)) [ژىدەرى بەرى: 67].

- (مەمەد مەروف فەتاح و سەباح رەشىد قادر) د پەرتووكا (چەند لايەنىكى مۆرفولۇجى كوردى)دا، ئەقى كەرەستەيى ب مۆرفىم ناھىمىن، بەلكو ب (مۆرفا سفر) د دانن، دەمى دىيىن: ((مۆرفى و ھا ھەيە (نەك مۆرفىم) كە لە ھەندى شوپىندا بوونى فىزىكى و فۆنە تىكى خۇ لە دەست دەدات (نەك لە ھەموو شوپىنكدا) لە كاتىكدا كە لە شوپىن تىدا دەپپارىيىت. بەم جۆرە مۆرفە (دىسان نەك مۆرفىم) دەگوتى (مۆرفى سفر)) (مەمەد مەروف فەتاح و سەباح رەشىد قادر، 2006: 26]. پاشى چەند نمونان ل دور ئەقى چەندى ددەنە دياركرن، وەكو:

- رويشت رويش + ت + $\emptyset$. (رۆيشتم ، رۆيشت)
- دەپوات دە + رۆ + ات.

واتە ھەردو زانغان دياردكەن، كو مۆرفىما رىكەقتى بۇ كەسى سىيى تاك ل دەمى كار د دەمى بوورى تىنە پەربا بىت دى بىتە ($\emptyset$)، ئانكو دەرناكەقتى، بەلى ھەر دەمى كەتە د دەمى نەبوورىدا، مۆرفىما رىكەقتى بۇ كەسى سىيى تاك دەردكەقتى، يانژى ھەر د دەمى بوورىدا رى بىت، بەلى بۇ كەسەكى دىتر بىت، ئەقچا چ كەسى ئىكى يان دووى يى تاك يان كۆم بىت، ھەروەكو د نمونا سەرىدا ديار [ژىدەرى بەرى: 25].

ھەر دىسا ھەردو زانغان دەربارەيى مۆرفا سفر دىيىن: ((ناكرى مۆرفىمى تاوہى كارى ناديارى و توانا بە بىروكەي مۆرفى سفر رىگار بەكەين، چونكە سفر ناتوانىت بە (مۆرفىم) بنوئى، واتە مۆرفىم لە ھەموو بارىك دا ھەمىشە ناكرى سفر بەرامبەر بىت، بەلام دەشى سفر يەككە لە ئەلمۆرفەكانى (مۆرفان) بىت)) [ژىدەرى بەرى: 27].

- دەپۆم دەپۆم ناپۆم.

ھەر دەربارەيى مۆرفا سفر دياردكەن، كو ((لە زۆرەيى ھەرە زۆرى وشە و رۆنانە رىزمانىيەكاندا ژمارەيى مۆرفىم و مۆرفەكان بەرامبەر يەك دەوہستىن، واتا يەكسانن، مۆرفى سفر، ..... بەرادەيەكى كەم بەكارديت))، وەكو:

- دەھاتنەوہ : دە + ھا + ت + ن + ھوہ (۵)
مۆرف = (۵) مۆرفىم

((بەلام بەپىچە وانەشەوہ ئەو رىستە و وشانەي كە ژمارەيى زياتر بىت، واتە ژمارەيان جىاوازييت، ئەو دەمە مۆرفى سفر (بىز) دەردكەوئ)) [ژىدەرى بەرى: 42]، وەكو:

خواردم : خوار + د + م + $\emptyset$ (3مۆرف)
خۇ + رابردو + من + بەركار (4مۆرفىم)

چهنده ژي ب كه م و كورتي دهپته ل قهلمدان، چونكه د بنياتدا هه څ كاره ب هه څي شپوهيي پيځهاتييه (م . د . ه + بنيات + م . ريځكهفتني) (ده + شو + ات) ، ټانكو نه مورفيما ده مي نه بووري بو دهپت و نه مورفيما كه سي لكاو بو كه سي سيي تاك نابنه (Ø)، بهلكو بو هه هه هنده كجاران (ت) ژ بو سفكرني نه هپته گوتن، ټانكو بهپته لادان.

10- (وريا عومر هه مين) كاري بووري (كري) ده مي د كه ته كاري نه بووري هه وي (ي) يي د كه ته سفر (كړ) ، هه څه نده ب كيما سي دهپته قهلمدان، چونكه (كري) كاره كي بووريه و پيځهاتييه ژ (بنياتي كاري + م . د . بووري) ← (كړ + ي) و ده مي كار نه بووري بيت دي ب هه څي شپوهي بيت (مورفا ده مي نه بووري + بنياتي كاري + مورفا ريځكهفتني) ← ((د/دي) + كړ + م)، ټانكو ب كورتي هه وي (ي) نيشانا ده مي بووريه .

ههرديسا ده مي كاري رستي هه يي نه بووري بيت بو كه سي سيي تاك (يت) ب شپوهيي (ي) دهرده كفيت، ټانكو (ت) دهپته لادان و ب مورفيما سفر د هژميرت، به لي د راستيدا هه وي (ت) ب تني ژ بو سفكرنا ټاخفتني دهپته لادان، نه بو مورفا سفر، ټانكو ل فيره لادان په يدا بوويه .

11- محمه د معروفه تاح و سه باح ره شيد د په يفا (خواردم Ø) دا ديارده كن، كو بهر كار د بيته مورفا سفر، هه څه بوچونه ب كه م كورتي دهپته هژمارتن، چونكه هه وي د بيايي كه ره سته يين رستي دا ته ماشه دكه ني، كو بكار و كار دهرده كفتينه و بهر كار بوويه سفر، به لي د راستيدا ل فبري مورفا سفر په يدا نه بوويه، بهلكو ياسا لاداني ديار بوويه، ټانكو بهر كار هاتيه لادان، چونكه كاري رستي د باري تيپه ريديا، هه څا پيدفي ب بهر كاري هه يه، و بهر كار نه هاتييه گوتن، هه څه چهنده ژي د ريزبون و پيځهاتا رستي دا بويدده ته نه ك پيځهاتا په يفي و دتورا ده سته لات و به ستنديا شوي ني (ت) بو دهپته دانان.

2.2. لايه ني تيوريي مورفا سفر:

– سفر وهكو هيمايه كي زماني:

هه گه ب شپوهيه كي راسته و خو ته ماشه يي سفر بكه ين ديار دبيت، كو بارا پتريا بكاره ينانين سفر د زمانيدا هه وي رولي ب خو هه دگرن، كو وهك پارچه ك دهپته بكاره ينان ل شوي نا پاشماويه ك يانزي توخمه كي ديتر [Joseph. L, 1988: 123]. هه گه نمونه يه كي بده ينه هه څي ب ريكا گونجاندا هه وي ل گه له خسه دانانين دريژكرن و كورترنا ټاخفتني ل گه مورفا سفر، كو نيشانا هه وي يا نه ريتي هه څه: (Ø)، هه څا كورترنا AB ← A دبيت AB ← AØ، كو Ø نيشانا پاشماويه يي يا شوي نوري B يي بهرزه كري يا ژ ده ستيابي دده ت دريژكرنا A ← AB دبيت AØ ← AB، كو د شياندايه

مورفيما به ندا ريزمانيدا هه يه؟ دي چه وا هينه ژي كجودا كرن؟ چونكه هه روو خودان هه ركن، ل فيره هه څ مورفيمه ب چ شپوهيان نابيته جوره كي جودا و وهكو مورفيمه كا ريزمانيا ديتر دويز ژ مورفيما به ندا ريزماني ناهپته هژمارتن، بهلكو مورفه كه دبيته سفر.

7- هه و زمانقانتين بير ل هندي دكه ن، كو جوره كي سه ربه خو يي مورفيميته، ټانكو مل ب ملي مورفيما سه ربه خو و به نده دانن، باشه هه گه ر جوره كي جودا بيت، پيدفيته تايبه ته ندي و مه رجين مورفيمي ل سه ر جيپه جي بن؟ به لي ل فيره هه وي هه مي تايبه ته ندي ل سه ر جيپه جي نابن، ژ بهر هندي ب جوره كي جودا ناهپته هژمارتن، بهلكو ب (مورفا سفر) يا خودان هه ركه دهپته هژمارتن.

8- كه وسه ر عه ريز هه حمه د د په يفا ((Ø + سووتا + م) ← نه سووتام) دا، پيشگري سفر بو ددانيت، هه څه چهنده ژي ب كه م كورتي دهپته ل قهلمدان، چونكه كاري بووري بو ده مي نيزيك پيشگران وه رناگريت، تاكو بيته سفر، ټانكو ب تني پيځهاتي ژ (ب . كاري + م . د . بووري + م . ريځكهفتني) هه څه ل ده مي كاري رستي د شپوهيي هه ريديا بيت و ل د نه ريديا ب تني نيشانا نه ريكرني، كو (نه) به ل سه ر ده ستيكا كاري دهپته زيده كرن.

ههرديسا زمانقانا نافبري د هه وي باوه ريديا، كو كاري ساده يي تينه په ر ب هه څي شپوهيه ((Ø + ب . كاري + م . ريځكهفتني)، به لي ل هه فيره (سفر) نينه، ټانكو هه څه خاله ب كيما سي دهپته هژمارتن، چونكه ب دوو شپوهيان كار دروست دبيت، هه گه ر بووري تينه په ر بيت دي ب هه څي شپوهيي بيت (بنياتي كاري + مورفا ده مي بووري + مورفا ريځكهفتني) و هه گه ر نه بووري بيت دي ب هه څي شپوهي بيت ((د/دي) + ب . كاري + م . ريځكهفتني)، ټانكو ل ده مي بووري چ پيشگر دهرنا گه فن.

9- (عه بدوللا حوسين ره سول و عه بدولوهاب خالد موسا) د كاري (بخوينه) دا هه وي (ه) يا ل دووماه يي ب مورفيما ده مي نوكه ده ژميرن و مورفيما كه سي لكاو بو كه سي دووي تاك ب مورفيما سفر ددانن، به لي د راستيدا هه وي (ه) ب مورفيما سفر ناهپته هژمارتن، بهلكو مورفا كه سي لكاو بو كه سي دووي تاك، بو هه يه هه گه ر دووماه يي كاري پيته كا څاول بيت، دهرنه كفيت، ټانكو ب بيته سفر [ده هام عه بدولفه تاح، 2012: 218]، وهكو: برؤ Ø، ...

ل دويفدا ديارده كن، كو (هه څه كه م) هه گه ر كار نه بووري بيت، ل فيره مورفيما ده سته خاوه ني بو كه سي سيي تاك يانزي (مه Ø خو) د رسته يا فه رمانيدا رولي مورفيما سفر دبينن، هه څه چهنده ژي د ديالكتا نافه راستدا بو سفكرني رووي دده ت، به لي هه څه چهنده د ديالكتا سه ريديا ناهپته دي تن.

ديسا ټاماره يي ب هه شت چاووگان دده ن، كو هه گه ر دووماه يي هه وان څاول بوو، ل ده مي زيده كرن مورفيما ده مي دهپت (ي)، بو هه يه مورفيما ده مي دهپت بو كه سي سيي تاك دهرنه كفيت، به لي هه څه

ئەگەر تەماشەيى بارايتىريا زانقانن جىھاننى بىكەن دياردبىت، كو
 ھەمان چەمك و پىناسە بو دىتتا ئەقى كەرەستەيى ھەيە، ئەوژى بۇ
 ئامازەدان ب يەكە يەكا واتايى كو ب رىكا شلوۋە كرنى دەيتە ھەبوونى،
 بەلى چ ھەبوونا ماددى د ئاخفتن و نقىسىنىدا نىنە [Crystal. P,
 381: 1991]، واتە نەبوونا شىۋەيى فۇنە تىكى و فۇتۇلۇجىيە،
 بەلى د ھەمان دەمدا خودان ئەركە، ئانكو يا فالابە ژ ھەر كەرەستەكى
 د بىژنى فۇنىم، ھەر چەندە مۇرپ شىۋەيەكى گشتى نواندنا
 فۇتۇلۇجى يان (ئورسوغرافى) يا مۇرپىمىيە [Lyons. J, 1968:
 196]، واتە ژ ئەقى چەندى دياردبىت، كو مۇرپ ب شىۋەيەكى ديار
 يان جەستەيى دەيتە دياركرن وب ھندى دەيتە نىاسىن. ل قىزە ھزرا
 ھەبوونا مۇرپا سفر تىشەكى نامۇ و نەئاسايى پەيدادكەت، چونكە واتا
 نەبوونا كەرەستەكى فۇتۇلۇجى دگەھىنىت، بەلى مۇرپ نواندنا
 فۇتۇلۇجى دگەھىنىت [Lockwood. D, 1993:45]. ئەقەژى
 دىيەتە گرت بۇ مۇرپى كو خودان شىۋەيە. ھەر ژ بەر ئەقى چەندىژى
 گەلەك زانقان ئەقى كەرەستەيى ب زارافىن جۇراچۇر نافدكەن.

يا گرنگ ئەو، كو مۇرپ د شىاندابە بىيەتە سفر، نەك مۇرپىم و
 ئەلۇمۇرپ، ئانكو ب بەرزەبوونا مۇرپى دەيتە ھژمارتن [Kasch.
 M, 2001:245]، چونكە مۇرپىم دىيەتە ژ مۇرپەكى يان چەند
 مۇرپەكان پىكەيت، وب ھەمان واتا بىت، بەلى مۇرپىن ژىكجودا دىنە
 ئەلۇمۇرپ، واتە مۇرپىم دىيەتە مۇرپەك يان چەند مۇرپ و ئەو چەند
 مۇرپ دىنە ئەلۇمۇرپىن ئەوى مۇرپىمى، ئەقجا بۇ ھەيە مۇرپەك ژ
 ئەوان بىيەتە سفر.

مۇرپا سفر چ شىۋە نىنن وەكو فۇنىم بەرامبەرى ئەوى د زمانىدا بەيتە
 نقىسىن ھەروەسا د شىانزىدا نىنە ژلايى ئاح تىنكەرىن زانقە بەيتە
 زاركرن، بەلى خودان ئەركە، واتە ئەركى ئەوى مۇرپى جىبەجىدكەت،
 ئەوا ل شىۋا ئەوى كەرەستەيى دەيت، بەلى نەك ھەمى دەمان و د
 ھەمى جھاندا شىۋە نىنە، بەلكو بۇ ھەيە ل ھندەك جھان شىۋەيى
 ئەوى دەرەكە قىت و ل ھندەك جھىن دىتر دەرەكە قىت [مەمەد
 مەروف فەتاح و سەباج رەشىد قادر، 2006: 14]، بۇ نمونە
 مۇرپا لكاو بۇ كەسى سىيى تاك ل دەمى كار نەبوورى بىت، مۇرپا
 ئەوى دەرەكە قىت و ل دەمى بوورى بىت، مۇرپا ئەوى دىيەتە سفر.
 ب شىۋەيەكى گشتى ئەق مۇرپە ئەوى دەمى پەيدادبىت، دەمى
 مۇرپىمەك د بارەكى ژ بارىن خۇ دا د روويى ژ سەرۋەدا دەرەكە قىت،
 ئانكو شىۋەنە بىت، بەلى ئەرك ھەبىت وب تىن چ ئەركان نادەت ھەتا
 نەچىتە ل گەل كەرەستەيەكى يان مۇرپەكا دىتر وەكو مۇرپا
 سەرىبەخۇ و دىيەتە خودان ئەرك.

– مۇرپا سفر و لادان:

لادان د زمانىدا، واتە نەگوتن، ئانكو نەگوتنا كەرەستەيەكەيە د ناڧ
 ئاستى رىستەيى يان دەقىدا، لادان بارايتىريا جارار د ئاستى ژ نافدادا
 دياردبىت، نەخاسەمە ئەگەر رىستەيان ب رىكا دارئاسايى

بەيتە گوتن Ø نىشاننا پارچەكەيە بۇ B كو دەيتە ب دەستفەھىنان.
 ھەروەسا بكارھىنانا ئەوى دى ب ساناھىتربىت ئەگەر ئامازەيى
 بدەينە شىۋىنوار يان پاشماۋەيىن سفرى وەكو ھەلگرتىن جەي.
 ئەق ھىمايە د ناڧ مۇرپۇلۇجىيىدا، بەرزەبوون يان ديارنەكرنا شىۋەيى
 فۇنە تىكىيى ئەوى كەرەستەيە ئەوى ل گەل پەيى دەيت، ئەقجا چ
 وەكو پىشگر، پاشگر يان ... كو ناھىتە دەرپىن، تىگەھەكى گرنگ
 بۇ شىۋەكرنى ب رىكا ھەقەركنا مۇرپا سفر ل گەل مۇرپىن دىتر كو
 شىۋەيىن فۇنە تىكى ھەن، مۇرپا سفر دەيتە نواندن يا بى فۇنىم.
 د بارايتىريا زاناندا گىرەك وەكو مۇرپا سفر دەيتە دىتن و ئامازەيى
 د دەنە ھندى، كو شىۋەيى ھاتىيە وەرگرتن نەيى جودايە ژ قەدى،
 بۇ نمونە د زمانى ئىنگلىزىدا شىۋەيى كوم يى پەيى (Sheep) د
 شىاندابە بەيتە شىۋەكرن وەكو ب زىدەكرنا پەيى (Sheep) ل گەل
 پاشگرى سفر (فالا) يى كۆمكرنى، ب پىرۇسىسا زىدەكرنا پاشگرەكى
 سفر يان ب دارىشتنا سفر دەيتە نافكرن.

– مۇرپا سفر وەكو سەرھلەدان:

سفر د زمانىدا، ھەر وەكو ھاتىيە دياركرن، واتە بەرزەبوونا
 كەرەستەيى، ئەق كەرەستەيە دەستىكا ئەوى د زىرپتەقە بۇ
 سەردەمى سانسكرىتىيان، ئانكو ئەق تىگەھە بۇ جارا ئىكى ل چەرخى
 چوارى ژلايى رىزماننقىسى سانسكرىتى (پانىنى) قە ھاتىيە
 بكارھىنان [نازەنن جەلال ئەحمەد، 2004: 8]، پاشى ژلايى
 زانقاننى ب نافودەنگ (رۇمان جاكوبسونى) قە ھاتىيە نىاسىن
 [Joseph. L, 1988: 123]، بەلى ب شىۋەيەكى زانستى (ليونارد
 بلۇمفيلد) ئىكەم كەس بوو زارافى سفر د بىافى مۇرپۇلۇجىيىدا
 بكارھىنايى. مۇرپا سفر چ كەرەستەيىن فۇنىمى پىكناھىنىت ب
 ھىمايى (Ø) دەيتە ئامازەپىكرن، چونكە ئەق جۇرى مۇرپى چ
 دياركرنن فۇتۇلۇجى نىنن. زىدەبارى ئەقى ھىمايى ھندەكجاران
 زانقان ھىمايى (X) بكاردەھىن.

– مۇرپا سفر وەكو زاراڧ:

ئەق زاراڧە د ناڧ زاناندا وب تايىتە د بىافى مۇرپۇلۇجىيىدا، ب
 چەندىن نافىن دىتر دەيتە نىاسىن، بۇ نمونە د زمانى ئىنگلىزىدا
 زاراڧىن (morph, Zerow morph, Zero morph), دەيتە بكارھىنان،
 (Zero element, Zero change, Null) دەيتە بكارھىنان،
 و د زمانى عەرەبىدا بەرامبەر ئەقى كەرەستەيى، زاراڧىن (مورفيم
 (الصفرى، الفارغ، الخالى، لاغىيە)، الدالە العدمىيە، العنصر الصفرى،
 التغير الصفرى، ...) دەيتە بكارھىنان، و د زمانى كوردىدا ئەق
 كەرەستە ب مۇرپا (سفر، بزر، فالأ، پر، ...) دەيتە دىتن، بەلى ژبەركو
 ئەق كەرەستەيە د زمانى كوردىدا وب تايىتە د ھەردو دىالىكتىن
 سەرەكىدا ب (مۇرپا سفر) دەيتە نىاسىن، ژبەر ھندى بۇ ئەقى
 قەكولىنى ئەق زاراڧە ھاتىيە ھەلبىژارتن.

– مۇرپا سفر وەكو چەمك و پىناسە:

دهمى، كاره كى نه ساده بيت، مورفا فه رمانى يان مه رجي (ب) دببته
(Ø) د زمانى كورديدا يان :

- تو وانى بخوينه ← وانى بخوينه .

د نه قى رسته ييدا بگه رى سهره كى يى رستى هاتيبه لادان نه وژى
(تو)⁽²⁾ يه ب مه رما ياسا به كا ريزمانى، كو جه نافى لكاو جهى نه وى
گرتيبه .

3- لادان ژبه ر كورتكرن و سفكرنى:

مه به ست پى كورتكرنا رستيبه، ئانكو كه رسته ك ژ كه رسته يين د
ناف رسته ييدا ده يته لادان ب مه به ستا كورتكرنى يان گه له كجاران
زيده بارى كورتكرنى ژبو سفكرنيزى ده يت، بو نمونه :

- نه وى / نه وى ← وى / وى.

- هه وه ← وه .

- نه وان ← وان .

د نه قى باريدا پارچه ك ژ مورفى ده يته لادان و مورف هه مى ناببته
سفر.

4- لادان ژبه ر ليكدانى:

هنده كجاران لادان ژبه ر ليكدانا رسته كا نه ساده دروست دببته، ب
تاببته د رسته يين ليكدايى و ئالوزدا نه ق چنده ده يته كرن، چونكه
كه رسته كى ديتر ل شويئا نه وى هاتيبه و ديسا لارسته يه ك يان
رسته يه كا ديتر ل دويفدا هاتيبه . (فاولر) ده رياره يى نه قى جورى
دبببته: (كريارا سهره كى ليكدان و به ستنا رستين هه قيا و هه فشان
ئاسانه، ده مى دوو رسته ده يته ليكدان و هه قبه شى دنا فبه را رستا
ئيكي و دوويدا هه بوو، هه مى كه رسته يين هه قبه شين رسته يا دوويى
ده يته لادان، د ده مه كيدا هه مى نه و كه رسته يين د رسته يا دووييدا
د جودانه لگه ل رسته يا ئيكي، د رسته يا دووييدا ده يلان، [Fowler,
R 1971:156]، نه ق لادانه بتنى ب لادانا (بكه رى) يان (به ركارى)
ده يته نه جامدان [بائيز عومر نه حمه د، 2020: 140]، بو
نمونه:

- پيدفى بوو ل سهر نه وان به رى پوژ به لبت، Ø ژ جادا
سهره كى ده رياز بين. (لادانا بكه رى)

- من⁽³⁾ دققت نه ز بجم دا نه وا بينم. (لادانا به ركارى)

مورفا سفر و لادان د زمانيدا دوو كه رسته يين ژيكدوانه، ئانكو هه ر
ئيك د ئاسته كى تاببته دتا ده يته ديتن، بو نمونه مورفا سفر د ئاستى
مورفولوجيدا، به لى لادان بارا پتريا جاران د ئاستى سينتاكسيدا
دياردببته، ئانكو مورفا سفر پارچه كه ژ په يفى و هه مى ده ما وه كو
مورفه كا به ند چ پيشگر يان پاشگر يان ناقبه ند ديار دببته، واته نه گه ر
بيكه ينه ك (مورفا به ند) د شيوه يه كيدا بو (Ø) نه و دى بته مورفا
(Ø)، وه كو مورفا فه رمانى يان مه رجي، .. به لى لادان وه كو
كه رسته كى سهر به خويى رستى ده يته لادان چ (بكه رى) به ركارى

شروقه بكه يين [دلفين سه عيد صالح، 2016: 68]، نه قجا ژبه ر
(دووباره بوون و سفكرن، ياسا به كا زمانى، كورتكرن، ليكدان ..) يى،
واته نه قى چهندي چهندي ديار دببته، كو لادان ب تنى ژ به ر نه گه ره كى نينه،
به لكو چهندين نه گه رين هه ين د شياندايه نه وى كه رسته يى لابه دين،
هه ر وه كو ب نه قى شيوه يى ل خوارى:

1- لادان ژبه ر دووباره بوونى:

هنده كجاران د ناف رستيدا ب تاببته د ناف رسته يا سيسته ميذا
دووباره بوون په يد دببته، ئانكو بيكه ينه كى رستى چ (بكه رى) به ركارى،
ته واو كه ر، ....) دووباره دببته، نه قجا دكو چاره كا ديتر نه و كه رسته
د نه وى لارسته ييدا نه ه يته دووباره كرن، ده يته لادان، ب تاببته
نه گه ر بكه ر يان به ركارى هه مان كه س بيت، نه وژى هه تا نه وى ده مى،
كو لايه نى ريزمانى و واتا يى تيكنه چيت، چونكه گه له ك لادان د
رسته ييدا، دبه نه گه رى ليكدانا عه قلانيه تى [Crystal .D,
1991: 508]، بو نمونه:

- نه ز چووم، دا نه ز وى بينم ← نه ز چووم دا ØØ بينم.
نه گه ر ته ماشه يى نه قى رسته يى بكه ين، ديار دببته، كو د رسته يا
دوويدا (بكه رى)⁽¹⁾ د هه مان ده ما (به ركارى) هاتينه لادان، هه ردو
كه رسته دووباره بوينه ژبه ر هندي هاتيبه لادان، (بكه رى) د لارسته يا
ئيكا هاتينه و (به ركارى) زى د رستين پيشتردا.

2- لادان ژبه ر ياسا به كا زمانى:

گه له كجاران په نكه لادان ژبه ر ياسا به كا زمانى بيت، ياسا يين زمانيزى
ژ ياسا يين ريزمانى (رسته سازى) و ياسا يين ده نكسازى بيكه يتن.
ياسا به كا ده نكسازى گه له كجاران دبه نه گه ر، كو كه رسته ك به يته
لادان، نه وژى بارا پتر ل ده مى دوو فاو لين ب هيز دكه هه ئيك، بو هه يه
ئيك ده ركه قيت و ئيك به يته لادان، ئانكو هه ردوو بينه ئيك يانزى
ده مى فاو له كى ب هيز ل گه ل ئيكي بيه يز ده يت، بو هه يه فاو لى به يز
فاو لى بيه يز لابه دته، بو نمونه :-

- ماموستا + ان ← ماموستا Øن.

- چوو + هه قه ← چوو Ø قه .

- ده + به + ات ← ده بات.

يانزى گه له كجاران ياسا يين ريزمانى دبه نه گه ر، كو كه رسته ك به يته
لادان، ئانكو نه ه يته گوتن، بو نمونه:

- هه لبركه ← هه لگره .

- رابگره ← رابگره .

- دابگره ← داگره .

- سه ريكه قه ← سه ركه قه .

نه ق كاره د بناندا بيكه اتينه ژ :

م. فه رمانى + بنيات + ج. لكاو.

ب + هه ل .... گر + هه .

راسته وخؤ، بهرکارى نه راسته وخؤ، ....) بيت، ژبه ر ئه و ئه گه رين هاتينه دياركن.

مؤرفا سفر و كه رهسته يى به تال:

كه رهسته يى به تال يانژى كاتگورييا به تال د تيورا (دهسته هلات و بهستنى Binding theory) يا (GB)يدا، ئيكة ژ نه له مينتئين ئه بستراكت، د پيكه ينانا ياسايين به ره مهينا ئيدا، سفر ب شيوه يه كى تاييهت ده يته هه بوونى، ل فيره ئه ژ زارافه به حس ل كه رهسته كى دكهت، كو يى هاتيه لادان يان فه گؤهازتن ژ چارچوفه كى دهستنيشانكرى. چومسكى ئه قى كه رهسته يى ب نه بوونا شيوه يى فؤنه تيكيى راسته قينه د دهته نياسين [Chomsky. N, 1981:48]، چونكه شيوه يه كى ديار و ئاشكرا وه كو كه رهسته نينه، به لى ل گه ل هندپژى جهى گرييه كا نافي د نافي پيكه هاتا رستيدا پردكهت. ب واتا يه كا ديتر كه رهسته يى به تال ئه و كه رهسته يى نه بهرجهسته يه، كو خودان شيوه يه كى فؤنه تيكيى ئاشكرا نينه، به لى جهى گرى د رستيدا دگريت [Trask. L, 1993: 40].

د تيورا بهستندا گه له ك جوړين گرييين نافي ب خو فه دگريت، وه كو (ئه نافؤر - Anaphor، جهنافى كه سى - Pronominal، ده برينين ئاماژه يى - Referential Expression). زنده بارى ئه فان جوړين گرييان، هنده ك كه رهسته يين ديتريين ههين ب (كه رهسته يين به تال) يان (ئه نافؤرا سفر) [Crystal. D, 1991: 386] ده يته ب نافكرن، و د شياندايه ل جهى گريين نافي د نافي پيكه هاتا رستيدا بهين، و هه ر ئه ژ چنده ب جوړين كه رهسته يين به تال ده يته هه زمارتن. ئه و جوړى ئه قين ل خواريته:

1- شوينيپيا گرييا نافي. (Np-trase)

2- پرو يى بچويك. (pro)

3- پرو يى مه زن. (pro)

4- شوينيپيا په يفا پرسياى. (Wh-trase)

ئه ژ جوړه د بارين جوداجودادا دهرده قن و ((خه سله تي جياوازييان هه يه و هه نديك له تيوره كاني GB ئاماژه بيكه ريكي بهه زين بو كارتىگورى به تال، له وانه بهستنه وه، تيورى حوكمكردن، تيورى كونترولكردن)) [حاته م وليا محمه ده، 2006: 132].

ئه ژ جوړه ل دويف سيمايين [± ئه نافؤر، ± جهناف] ده يته دابه شكرن و ب ئه قى شيوه يى ل خواري [Black. Ch. A, 1998: 45]:

1- شوينيپيا گرييا نافي: [+ ئه نافؤر، - جهناف].

2- پرو يى بچويك: [+ ئه نافؤر، + جهناف].

3- پرو يى مه زن: [- ئه نافؤر، + جهناف].

4- شوينيپيا په يفا پرسياى: [- ئه نافؤر، - جهناف].

1- شوينيپيا گرييا نافي:

شوينيپيا گرييا نافي جوړه كه ژ جوړين كه رهسته يين به تال، كو زارافى ئه نافؤر بو ده يته ب كارهينان، ئانكو پيدفييه ره چافيا بنه مايى (أ)

يى تيورا بهستنى بكهت و د نافي كه رهسته يى كو مكه راندا به ستراوين، واته ده مى هنده ك پيكه ينين رسته يى جهى خو يى بنه ربهت د پيكه هاتا ژنافا د هيلن و د پيكه هاتا سه رقه دا ده يته فه گؤهازتن بو جهه كى ديتر، ئه و پيكه ينين پشتى ده يته فه گؤهازتن، ل جهى ئه وان شوينيپين به تال ل دويف خو ده يلن، ئه ژ چنده رى د پيكه هاتا ژنافا يا رستيدا دهرده قن، ئانكو د پيكه هاتا سه رقه دا دهرناكه قن، به لى بو هه يه هنده كجاران د ئاستى GP يى سه رقه ژيدا بيت و پشتى فه گؤهازتنى (ئه نافؤر) يى به ره هم دهين [دلغين سه عيد صالح، 2016: 95].

پيكه ينى فه گؤهازتنى و ئه وى ل پشت خو ده يليت هه مان دوخ هه يه، واته ئه و كه رهسته يى به رى فه گؤهاستنى د چ دؤخدا بيت، ل پشتى فه گؤهازتنپژى هه مان دوخ هه يه. ژ نمونه يين هه ره ديار و ئاشكرا ژ بو فه گؤهازتن گرييا نافي ژ جهه كى بو جهه كى ديتر د نافي پيكه هاتا رستيدا، نمونه يا ته كنিকা بكه رنه دياره، بو نمونه:

- جوتيارى زه قى كيلا. (رستا بكه رديار)
- زه قى هاته كيلا. (رستا بكه رنه ديار)

نیشانه يه بو جهى به تال د پيكه هاتا سه رقه دا [Chomsky. M, 1981: 175].

2- پرو يى بچويك:

ل دويف تيورا بهستنى جهنافى كه سى، پيدفييه مه رجى (ب) ل سه ر جييه جيبيت، ئانكو هه لگرى سيمايى [- ئه نافؤر، + جهناف] بيت و پيدفى ناكهت، كو ((نیشانكراوىكى ناوچه يى له پيش خو يى هه بيت)) [فيان سليمان حاجى، 2009: 146]، واته ژلايى فورمى فؤنه تيكيفه جهى بكه رى دمينه قالا ئه ژ چنده رى باراپتر د ئه وان زماناندا روويدهت ئه وين ((كه جيئاو فريديرن، مه بهست له جهناوى فريده دهر ئه وه يه كه له و زماناندا ده شى له ئاستى دهره وه ي رسته دا شوينيپى بكه رى لارسته ي راكه ياندى به تال بى)) [ژنده رى به رى: 146]، ئه ژ چنده رى د ئه وان زماناندا ديارديت، بين كو مورفيمين رژيمانى ههين وه كو زمانى كوردى د شيوه زارى ديا ليكتا نافه راستدا، چونكه كار د ئه قى زمانيدا هه لگرى سيمايى كه سى و ژماره يا بكه رييه، ئه قجا بو هه يه ئه ژ جوړى گرييى نواندا بكه رى لادايى بكهت د رسته يين ئه قى زمانيدا بين كو د رژيمانا دهسته هلات و بهستندا ب هاتنا كه رهسته يى به تال ل جهى بكه رى ده يته نياسين، بو نمونه:

- سيؤ ده خؤم.

كه واته ب شيوه يه كى گشتى پرو يى بچويك د زمانى كورديدا ديا ليكتا خواريدا ديارديت، به لى د ديا ليكتا سه ريديا و ب تاييهت د گو قه را به هدينيدا سه ره رايى هه بوونا ژماره كا زؤرا مورفيمين رژيمانى، به لى ناييهت زمانه كى بكه ر لادايى ب تاييهت د رسته يا ساده دا و هه تا يا ليكدايى ژيدا، چونكه هنده كجاران لادانا بكه رى د رسته يا به نندا بو پتر خو پاراستن ژ دووباره بوونى و جييه جيكرنا بنه مايى ئابوريبه [شليز نايف ئه مين، 2015: 77]، بو نمونه :-

- ئازاد ھات و (pro) چوو

- ئازادىڭ كو (pro) چ جاران نەگوتى، جھى وى دزانىت (بەدل)

د زمانى كوردىدا (دىيالېكتا سەرى) دا بۆ ھەيە بىكەر بىتە پىرۆ يى جچويك، ئەگەر كار بىكەقەيتە د رېژا فەرمانىدا. وەكو:

- زەحمەت نەبىت (pro) ھەرن.

3- پىرۆ يى مەرن:

پىرۆ يى مەرن خودان ھەلگىرى سىمايى ئەنافۆرە و د ھەمان دەمژىدا جىئاقە، ئانكو پىدقەيىيە رەچاقى بىنەمايى (أ) و (ب) يا تيورا بەستنى بىت. ئەقەزى واتا ئەوى ئەو، كو پىرۆ ((دەتوانىت لە ناو كاتىگورىيە ھوكمكەرەكەى خۇيدا ھەم بەستراوبىت ھەم ئازادىش بىت، ئەمەش نىواندزىيەك بۆ تيورى بەستەو ھەم دەكات، بەلام ئەو مەرچە بە راستەقىنەيى دەرنەكەوت، چونكە (Pro) ھوكم ناكىت)) [مەمەدى مەھويى، 2001: 204]، ئانكو ئەقى چەندى كارتىكرنا خۆ ل سەر پىرۆ يى نىنە، و ژ لايەكى دىقە ئەق دزايەتتە ژ ناق دچىت دەمى كەرەستەيى بەتال چ دەستەلاتداری نەبىت، ژبەر ئەقى چەندى، بابەتى پىرۆ دكەقەيتە ژىر كاتىگورىيا تيورا بەستنى، بەلى ھەر چ تايەتتەيەك دىتر وەكى (ئەنافۆر) پىدقەيىە ژ دەرقەيى چارچوقى ئەقى تيورى بەيتە چارەكرن.

ئەق جۆرەيى پىرۆ د زمانى كوردىدا نىنە، ب تنى د ئەوان لارستەياندا دەركەفیت ئەوین ب لارستەيىن چاوكى دەينە نىاسىن، لارستەيىن چاوكىژى د زمانى كوردىدا نىن، ژ بەر ئەقى چەندى پىرۆ يى مەرن نىنە [شلىر نایف ئەمىن، 2015: 77-78].

4- شويىنپىيا پەيقا پىرسىارى:

د ئەقى جۆرىدا پىدقەيىە مەرچى سىيى يى تيورا بەستنى جىبەجىبىت، ئەوژى ب دەپرىنا ئامازە دەيتەدانان و د ناق بۆلا دەستەلاتداردا ھەمى گەقان يا ئازادە و نىشانكەرەك يان ھىمايەكى سەرىەخۆ ھەيە.

ب بوچوونا چومسكى د زمانى ئىنگلىزىدا مۆرفىن پىرسىارىيى بۆ جھەكى دەينە فەگوھاستن، كو نەشەن ئەركى رىزمانى دەستنىشانبەكەت، ئەق چەندەژى ب فەگوھازتەنا (نا - ئارگومىنت) وەسەف دكەت، واتە فەگوھازتەن ژ جھەكى خودان سىتارپۆل و دۆخ بۆ جھەكى بى سىتارپۆل و دۆخ دەيتەكرن، ئەق چەندە د زمانى كوردىدا ناھىتە دىتن، ب تنى د چارچوقى گرىيدا كىرارا جھەكى ب مەبەستا پىرسىاركىنى دەيتە ئەنجامدان، ئانكو جھەقى پىرس (فۆرمى پىرسىارى) بۆ جھەكى دى ناھىتە فەگوھازتەن، چونكە د رستىدا ھەر كەرەستەكى فۆرمى خويى تايبەت ژ بۆ پىرسىاركىنى ھەيە، بۆ نمونە بۆ پىرسىاركىن ژ بەرى فۆرمى (كى) ھندەكجاران دەيتە بكارھىنان، وەكو:

- شاھ دەمى سىپىدى زوى چوو قوتابخانى.

- كى دەمى سىپىدى زوى چوو قوتابخانى؟

كە واتە ژ ئەقى چەندى دياردبىت كو شويىنپىيا پەيقا پىرسىارى د زمانى كوردىدا ھەبوونا خۆ نىنە [قىان سلىمان حاجى، 2006: 152].

مۆرپا سفر و كەرەستەيى بەتال ئەوژى دوو بابەتەن ژىكجودانە، چونكە ھەر ئىك سەر ب ئاستەك و تيورەكا تايبەتقەيە، مۆرپا سفر باراپتر د ئاستى پەيقىدا سەر دەرى ل گەل دەيتە كرن، زىدەبارى وەكو لايەنى مۆرپەكا رىزمانى تىكەلى سىنناكسى دىت، بەلى كەرەستەيى بەتال ب تنى د ئاستى رستەيىدا و ب كەرەستەيى لادانى سەر دەرى ل گەل دەيتە كرن، ئانكو د X-bar يا سفر كاتىگورىيا پەيقەيىە يانزى نمونەيەكا رىكخستى د شىرۆقەكرناندا يانزى د ھەزىن پىكەيىانا ئابوورىدايە [Crystal. D, 1991: 507]. واتە پىرۆ يى جچويك و شويىنپىيا گرىيا ناقى باراپتر ب لادان دەينە نىاسىن ب تايبەت پىرۆ يى جچويك دەمى كەرەستەيى رستەيى ژ بەر ئابوورىيى يان دووبارەبوونى يان كەرەستەكى دىتر دەيتە لادان، ئانكو كەرەستەيى بەتال ل دوىف ئەو جۆرىن بۆ ھاتىنە دياركرن دەيتە لادان، ئەو ھەمى جۆرى ھەمى دەمان بۆ زمانى كوردى دەست نادەن، بتنى پىرۆ يى جچويك و شويىنپىيا گرىيا ناقى نەبن، د تيورا بەستنىدا بتنى ئامازەيى ب ھندەك پىكەيىان دەن، كو ل دوىف ئەوان جۆران دشىن بەينە لادان. بەروفاژى ئەقى چەندى مۆرپا سفر ئەوى دەمى پەيدا دىت دەمى مۆرپەمەك د بارەكى ژ بارىن خۆ دا د رپويى ژ سەر قەدا دەرنەكەفیت، ھەروەسا جوداھىيەكا دىتر يا كەرەستەيى بەتال لە گەل مۆرپا سفر ئەو، كەرەستەيى بەتال باراپترىيا جاران كەرەستەيەكى سەرىەخۆيە دەيتە لادان چ بىكر يان بەركارى ... بىت، ئانكو مۆرپەكا سەرىەخۆ دەيتە لادان، ئەقەزى پىدقى تەبىرىكرنەكا ھىبارە بەيتە بەسكرن، چونكو ئەگەر گەلەك سفر د شىرۆقەكرنەكەيىا ھەبن، دىتە ئەگەرى تىكەدانى [ژىدەرى بەرى: 507]، بەلى مۆرپا سفر ھەمى دەمان يان باراپترىيا جاران كەرەستەكى بەندە، كو د ھندەك باراندا دەرنەكەفیت، ئانكو دىتە سفر.

تايبەتمەندىيىن مۆرپا سفر:

د شىاندايە ئەقان تايبەتمەندىيىن ل خوارى بۆ مۆرپا سفر ديارىكەين:
 1- مۆرپا سفر ھەمى دەمان د نقىسىنپىدا شىوہ نىنە، ئانكو ئەق مۆرپە ژلايى فۆتۆلۆجىيىقە چ فۆنىم بۆ نەھاتىنە دانان، بەلى ئەركى مۆرپى جىبەجىدكەت.
 2- ئەق مۆرپە د گۆتن و ئاخفتنىدا چ بۆلان ناگىرىت، چونكە وەكو زاركىن ھەبوونا خۆ نىنە، بەلى خودان ئەركە.
 3- مۆرپا سفر باراپترىيا جاران د بياقى بەنددا دەردكەفیت، ئانكو گىرەك بۆلەكى سەرەكى ژ بۆ ئەقى جۆرى مۆرپى دگىرن، ئەقچا چ رەگ يان پىشگر يان پاشگرىيىت، واتە وەكو مۆرپەكا سەرىەخۆ ديارنايىت.

4. كەرەستەيىن دېنە مۇرپا سفر د زامانى كوردىدا

د ناۋ ئاستى مۇرپۇلۇجىيىدا، چەندىن كەرەستەيىن ھەين دېنە مۇرپا سفر، ئەۋكەرەستەيى ئەقۇن ل خوارىنە:

4 - 1. مۇرپا رىككەفتنى بۇ كەسى سىيى تاك:

ئەقۇ دەستەيە ھەمى دەمان لگەل كارى بوورى تىنەپەپ و نەبوورى تىپەپ و تىنەپەپ دەين و ژ لايى كەس و ژمارىقە لگەل بىكەرى رىككەفتن، ئەقۇ ئەگەر كار د دەمى بوورىدا بىت، بۇ ھەيە مۇرپا رىككەفتنى بۇ كەسى سىيى تاك بىبىتە سفر، ئانكو ۋەكو مۇرپەكا سفر دەركەفت، ئەقۇ چ كار، كارەكى سادە يان دارژاۋ يان لىكدرائو بىت، بۇ نمونە:

- رىستەيا كار سادە : ئەۋ نقتس ∅.
- رىستەيا كار دارشتنى : ئەۋ راگرت ∅.
- رىستەيا كار لىكدايى : ئەۋ سەر كەقت ∅.

مۇرپا رىككەفتنى بۇ كەسى سىيى تاك، بۇ ھەيە لگەل باراپتريا رىژە ۋ ئەسپىكتاندا ل دەمى كارى بوورى ۋەكو مۇرپەكا سفر دەركەفت، ژ بەر ھندى دى ئامارەيى ئەۋان رىژە ۋ ئەسپىكتان دەين دەمى مۇرپا سفر تىدا پەيدا دىت.

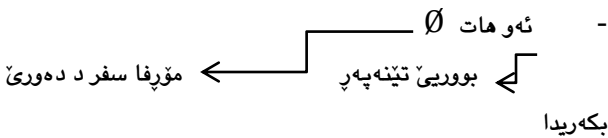
ئىك: د رىژەيا راگەھاندنىدا:

- 1- بوورى راگەھاندنى سادە : ئەۋ چوو ∅.
- 2- بوورى راگەھاندنى تام: ئەۋ چوى ∅ ە. (ئەۋ چوو ∅ ە).
- 3- بوورى راگەھاندنى دور: ئەۋ چووبوو ∅.
- 4- بوورى راگەھاندنى بەردەوام: ئەۋ دچوو ∅. (ئەۋ دەچوو ∅).

دور: د رىژەيا داناندا:

- 1- بوورى دانانىيى سادە: ئەۋ چووبا ∅.
- 2- بوورى دانانىيى تام: ئەۋ چووبىت ∅.
- 3- بوورى دانانىيى دور: ئەۋ چووبوبا ∅.
- 4- بوورى دانانىيى بەردەوام: ئەۋ بچوبا ∅.

د زامانى كوردىدا ئەقۇ مۇرپە ل دەمى كار بوورى تىنەپەپ د دەورى بىكەرىدا و بوورى تىپەپ د دەورى بەركارىدا دەرناكەفت، ئانكو دېنە سفر، ئانكو ئەگەر كار د دەمى بوورى تىنەپەپدا بىت، ل ئەۋى دەمى بىكەر ل گەل كارى رىككەفت و مۇرپا رىككەفتنى بۇ كەسى سىيى تاك ۋەكو مۇرپەكا سفر بۇ بىكەرى د زقرىت، بۇ نمونە:

بەلى ئەگەر كار د دەمى بوورى تىپەپدا بوو ل ئەۋى دەمى بەركار لگەل كارى رىككەفت و مۇرپا رىككەفتنى بۇ كەسى سىيى تاك ۋەكو مۇرپەكا سفر بۇ بەركارى د زقرىت، بۇ نمونە:

4- د سنورى مۇرپۇلۇجىيىدا ھژمارا ئەقۇن مۇرپان د كىمن، ب تايىت ئەگەر لگەل جوړىن دىترىن مۇرپان بەراورد بىكەين.

5- مۇرپا سفر ژ لايى ئەرك و واتايقە دىبىتە جوړەكى مۇرپى، چونكە خودان ئەركە.

6- مۇرپا سفر نواندا مۇرپەمەكى دكەت، ئانكو د ناۋ مىشكىدا بەرامبەرى ئەۋى مۇرپەمەك ھەيە.

7- د ناۋ رىژمانىدا و ب تايىت د ناۋ ئاستى مۇرپۇلۇجىيىدا، ئەقۇ ھىمايە (∅) بۇ ھاتىيە دانان.

8- ھندەكجاران مۇرپا سفر دىبىتە مۇرپەكا ئەلۇمۇرپى بۇ مۇرپەمى، ئانكو د ھندەك حالەتاندا دىبىتە سفر، ئەۋى ئەگەر چەند مۇرپەك بۇمۇرپەمى پەيدا بوون و ئىك ژ ئەۋان مۇرپان بۇ سفر، ۋەكو بىياتى (بوو) د ھندەك حالەتان يان پىكەتايىن خودا دىبىتە سفر [شىرزاد سەبىرى ەلى و ئاراز مونىب، 2016: 207]، ۋەكو: ئەز كورد ∅ م.

9- مۇرپا سفر دىبىتە ئارىشە و گرفت بۇ مۇرپى، ئانكو ئارىشە و گرفتان بۇ مۇرپى پەيدا دكەت، چونكە مۇرپ پىدقپىيە د ئاخفتن و نقتىسنىدا ھەبوونا خۇ ھەبىت، ئانكو ژ فونىمەكى يان زىدەتر پىكەتايىت، بەلى مۇرپا سفر بەروفاژى ئەقۇ چەندىيە.

10- چىدبىت ھندەكجاران د ھندەك زماناندا مۇرپا سفر د ئەركىن ئەۋىدا ژىككەھىنە جوڭاكرن، ئانكو د ئىك دەمدا پتر ژ ئىك ئەرك بىبىت، ئەۋى تا نەچىتە د بىياقى بكارھىنانىدا ناھىتە ژىكجوڭاكرن، ۋەكو پەيقا (sheep) يا ئىنگلىزى، كو تىدا د شىاندا نىنە جوڭاھىيى دناقبەرا تاك و كومىيا ئەۋىدا بەپتەكرن، زىدەبارى ھندى ھندەك حالەتەين دىين د ئەقۇ زمانىدا، كو مۇرپا سفر ئامارەيى دەتە كوڭمىكى د ناقاندا، كو دىيىنى كوڭمىكى نەرىكخستى (Irregular plurals) يانژى مۇرپا ئەركى، چونكە ب پتر ژ ئەركەكى رادبىت، ئانكو ئەقۇ مۇرپە دوو واتا يان پتر ژ دوو واتايىن جوڭا دگەھىنت بىكو گوڭورپىن ب سەر شىۋەيى نقتىسەين و دەنگىدا بەپتەكرن [محمد عبدالوهاب شحاتە، 1998: 162].

11- ((ئەۋ رىستە و وشانە كە ژمارەيى مۇرپەمى و مۇرپ تىاندا جىاوازىيىت، ژمارەيان زور كەمە، بەلام بوونيان ھەيە، واتە بىز پەيداھىت)) [مەمەد مەروف فەتاح و سەباح رەشىد قادر، 2007: 42]، ئانكو ئەقۇ مۇرپە دەمى دچىتە د ناۋ قابلى پەيقيدا، پەنگە ھندەكجاران بىبىتە ئەگەر كو ژمارا مۇرپا ژ ژمارەيا مۇرپەيمان كىمتر لى بەپت، ۋەكو: (چوو) پىكەتايىيە ژ [بىياتى كارى + مۇرپا دەمى بوورى + مۇرپا رىككەفتنى بۇ كەسى سىيى تاك]، ئانكو ب ئەقۇ شىۋەيى [چ + وو + ∅]، واتە ل قىرە سى كەرەستە بەرامبەر دوو كەرەستەيان، ئانكو مۇرپا سفر پەيدا بوويە.

12- ئەقۇ جوړى مۇرپى چ جاران بىتى دەرناكەفت، ئانكو پىدقپى ب كەرەستەيەكى دىتر ھەيە ۋەكو مۇرپا سەربەخۇ خەتا ئەركى خۇ بگەھىنىت.

- مەن ئەو دىت $\emptyset$ بوورىيى تىپەر $\swarrow$ مۇرپا سفر د دەورى بەركارىدا $\searrow$
 - دىيالىكتا سەرىدا د پستەيا تەكنىك بىكەر نەدىارزىدا ب ھەمان شىۋەيە، دەمى پستى دكەينە تەكنىكا بىكەر نەدىار مۇرپا رېككەفتنى بۇ كەسى سىيى تاك، دىبىتە سفر و دى بۇ جىگىرى بىكەرى زىرەت، بۇ نىمۇنە:

- مەن ئەو دىت $\emptyset$ (پستا بىكەردىار).
 - ئەو ھات $\emptyset$ دىتن (پستا بىكەر نەدىار).
 يانزى ئەگەر بىكەر يان بەركار نافەكى تايپەتى تاك يانزى نىاس بىت، بۇ ھەيە رېككەفتنا ئەوى كەسى سىيى تاك بىبىتە مۇرپا سفر، چۈنكە ھەمى نافىتن تايپەت بارى كەسى سىيى تاك وەردىگرن ، ژبەر ھندىژى ب مۇرپا سفر دەپتە دىتن، بۇ نىمۇنە:

- ئازاد ھات $\emptyset$.
 - مەن ئازاد دىت $\emptyset$.
 ل گەل كارى (بوون و ھەبوون) دى ل دەمى بوورى ب ھەمان شىۋە ئەق مۇرپە دەرناكەفىت، ئانكو وەكو مۇرپەكا سفر دەردكەفىت، بۇ نىمۇنە:

- ئەو بوو $\emptyset$. (بوورىيى تىنەپەر د رېككەفتنا بىكەرىدا)
 - ئەو ھەبوو $\emptyset$. (بوورىيى تىنەپەر د رېككەفتنا بىكەرىدا)
 - مەن ئەو بوو $\emptyset$. (بوورىيى تىپەر د رېككەفتنا بەركارىدا)
 - مەن ئەو ھەبوو $\emptyset$. (بوورىيى تىپەر د رېككەفتنا بەركارىدا)
 ل گەل كارى (قىان ژى)، ب ھەمان شىۋەيە، ئانكو مۇرپا دەستەيا رېككەفتنى بۇ كەسى سىيى تاك ل دەمى كارى بوورىيى تىپەر د رېككەفتنا بەركارىدا دەرناكەفىت و دىبىتە سفر، بۇ نىمۇنە:
 - مەن ئەو قىا $\emptyset$.

4 - 2. مۇرپا كەسى سىيى تاك يا دەستا خاۋەنى:

ھندەكجاران مۇرپا كەسى تاك يا دەستەيا خاۋەنى (ى) لگەل كارى نەبوورىيى تىپەر دىبىتە مۇرپا سفر، ئەوژى ((بۇ ئاسانى دەربىر كەسى سىيەمى تاك دەستەيا دووم (خاۋەنى): (م ، ت ، ى ، مان ، تان ، يان) لە پانەبوردوى كارى تىپەر، لە پستەيا كورتكراۋەيەك وشەيىدا كە پۇلى بەركار دەبىنى، دەبىتە سفر) $\emptyset$ [عەبدوللا حوسىن رەسول و عەبدولواھاب خالد موسا، 2004: 13] . ئەق چەندەژى ب تنى د دىيالىكتا نافەراستدا دەردكەفىت، چۈنكە مۇرپىن دەستەيا خاۋەنى د ئەقى دىيالىكتىدا رۆلەكى چالاك دىبىن، بەرورقارزى د دىيالىكتا سەرىدا مۇرپىن دەستەياخاۋەنى ب تنى ب شىۋەيى سەربەخۇ دەردكەفن، ئەوژى: (مەن ، تە ، ى/وى ، مە ، ھەو ، ئەوان)، ئانكو د ئەقى دىيالىكتىدا ئەق شىۋەيە دىيارنا بىت، ئەقەژى بۇچوونەكە ھەر چەندە ھندەك زمانقان لگەل ئەقى بۇچوونى نىن. بۇ نىمۇنە:

- ئەيكەم $\leftarrow$ ئە $\emptyset$ كەم (ئەم كارە ئە $\emptyset$ كەم).
 - ئەيكىشم $\leftarrow$ ئە $\emptyset$ كىشم (ئەم بارە ئە $\emptyset$ كىشم).
 - دەببەم $\leftarrow$ دە $\emptyset$ بەم (ئەم جە دە $\emptyset$ بەم).
 ھەر د ئەقى دىيالىكتىدا ھندەكجاران ئەق شىۋەيە د پستا فەرمانزىدا دروست دىبىت، ئەوژى ئەگەر كارى پستەيى كارەكى تىپەرىبىت، بۇ نىمۇنە:

- بىخۇ $\leftarrow$ ب $\emptyset$ خۇ (خوارنەكە ب $\emptyset$ خۇ).
 - بىكە $\leftarrow$ ب $\emptyset$ كە (كارەكە ب $\emptyset$ كە).
 - بىبە $\leftarrow$ ب $\emptyset$ بە (مالەكە ب $\emptyset$ بە).
 4 - 3. جەناقى لكاو بۇ كەسى دووىيى تاك ل دەمى دروستكرنا كارى فەرمان (داخاۋى)دا:

ھەر وەكو دىار، ل دەمى دروستكرنا كارى فەرمانى بۇ كەسى دووىيى تاك جەناقى لكاو (ە) وەردىگىت، ئەقە ل ئەوى دەمى ئەگەر دووماھىكا ئەوى كارى يان بنىياتى پىتەكا كۆنسانت بىت، بەلى ھەر دەمى دووماھىكا كارى يان بنىياتى ئەوى پىتەكا قاول بوو، ل ئەوى دەمى ئەو مۇرپە دەرناكەفىت، ئانكو وەكو مۇرپەكا سفر دەپتە ھۇمارتن ئەفجا چ بۇ ئەرى يان نەرى بىت، بۇ نىمۇنە:

-	بخۇ $\emptyset$.	نەخۇ $\emptyset$.
-	برو $\emptyset$.	نەرو $\emptyset$.
-	بشۇ $\emptyset$.	نەشۇ $\emptyset$.
-	بژى $\emptyset$.	نەژى $\emptyset$.
-	ب گروو $\emptyset$	نەگروو $\emptyset$ / مەگروو $\emptyset$
-	((بنوو $\emptyset$)	نەنوو $\emptyset$ / مەنوو $\emptyset$
-	دابنى $\emptyset$	دانەنى $\emptyset$ / دامەنى $\emptyset$
-	بلى $\emptyset$	نەلى $\emptyset$ / مەلى $\emptyset$
-	بىكە $\emptyset$	نەكە $\emptyset$ / مەكە $\emptyset$)) [لىژنا پەروەردى، 2018: 27].

4 - 4. مۇرپا بنىياتى (بوون) بىپەيز:
 كارى (بوون) كارەكى ب گرقتە و دەھمان دەمژىدا كارەكە د زمانى كوردىدا رۆلەكى مەزن دىبىن، چۈنكە ئەق كارە بۇ ھەيە وەكو كارەكى بپەيز و بپەيز دەركەفىت. د شىيانا بنىياتى ئەقى كارىدا ھەيە د ھندەك پىكەھاتىن خۇدا بىبىتە مۇرپا سفر، ئەوژى دەمى وەكو كارەكى بپەيز د بارى نەبوورىيى تۆكەدا بىت. واتە ((كاتى كارى (بوون) بەشدارى رۆنانى پستەيەك دەكات لە كاتى ئىستا پۇخسارى ئاشكرارى دەرناكەپىت... لەبەر ھەبوونى مۇرپىمى كاتى ئىستا (ە)) [صلاح حوىز رەسول، 2006: 20]. ئەقەژى ل گەل ھەمى مۇرپىن رېككەفتنى دەرناكەفىت و دىبىتە سفر، ب تنى كەسى سىيى تاك نەبىت، مۇرپا دەمى نوکە (ە) دەردكەفىت، ((چۈنكە پاناروى لكاو سفرە و دەرناكەوى)) [عەبدوللا حوسىن رەسول، 2005: 32]، ھەر

- نىمە ((نە) مۇرقا نەرىكەرنى + (∅) بىنات + (ى...ە) مۇرقا تاممىيى + (م) مۇرقا رىككەفتنى))
د ئەقى ئىمونىدا دياردبىت، كو (نە) مۇرقا نەرىكەرنى يە ل دەمى كار
د دەمى نەبوورىي تاممىيى دابىت، لگەل كارى (بوونا) بېھىز كو
دبىتە سفر.

4 - 5. ئامرازى گەھىنەرد لارستەيا دياركەرىدا:

ئامرازى گەھىنەرد پۆلەكى چالاک د رستەيىدا دبىنت، مەبەست زى
(چونىەتى لىكدانى بەش و جۇرەكانى رستە بە مەبەستى جىاجىا
بەيەكتەرە دەبەستىتەو)) [رەفىق شوان، 2001: 47]. واتە
ئەق ئامرازە بۇ پتر پىككە گرىدانا دوو لارستەيان يان دوو رستەيان
يان زىدەتر دەين، وەكو: (كە، كو، پاشى، ئىنجا، چونكە، ...) ژ
ئەقان ئامرازانى، ئامرازى (كە، كو) پۆلەكى سەرەكى د لارستەيا
دياركەرىدا دبىنت، چونكە ب دوو ئەركان پادىن، ئەوژى:

1- ل جھى مۇرقىمەكى يان پەيفەكى د بەشى پارسىتەيىدا دەيت
و دبىتە جىنافەكى لىكدەر[شىرژاد سەبرى عەلى و ئاراز مونىب،
2016: 34]، بۇ نمونە:

مامۇستا كو ئەركى خۇ جىبەجىدكەت، خەمخورە.

د ئەقى رستىدا (كو) ل جھى پەيفا (مامۇستا) ھاتىيە و ب ئەقى
شېوہى:

- مامۇستا خەمخورە.

- مامۇستا ئەركى خۇ جىبەجىدكەت.

2- دبىتە ئامراز، كو دوو رستەيان لىكدەت و جھى چ مۇرقىمىن
دپتر ناگرىت، بۇ نمونە: -

- من زانى كو ئەقرو دى ئەنجامان بەلاققەن.

ئەق ئامرازە د لارستەيا دياركەرىدا د شىاندایە د ھندەك شېوہىياندا
ببىتە سفر، [يوسف شەرىف سەئىد، 2009: 91] ھەر وەكو د
ئەقان نمونەياندا ديار:

- ئەو پەرتووكا ∅ تە كرى يا ب مفايە. (كو = ∅)

- ئەو پەرتووكەى ∅ تو كرىت، بەسوودە. (كە = ∅)

د ئەقان رستەياندا ئامرازى گەھىنەرد لارستەيا دوويىدا
دەرنەكەقتىيە، ئانكو بوويە مۇرقا سفر. د حالەتەن ب ئەقى شېوہى
ھندەك زمانقان بەشى دوويى ژ لارستەيا ئىكى شروفەدكەن و
ئامازەيى د دەنە بەشى ب زاراقى (ئەنافۇرا سفر) [Crystal. D, 1991: 507].

مۇرقا سفر باراپتر د ئەقان رستەياندا دياردبىت، ئەوین ژ دوو
لارستەيان پىكدەين، ئانكو د رستەيا ئالۇزدا دەمى لارستەيا
دياركەرى تىكەلى لارستەيا سەربەخۇ دبىت، ھندەكجاران بۇ ھەيە ل
شويىنا ئامرازى گەھىنەرد، مۇرقا سفر پەيدابىت.

چەندە ھندەك زمانقان دبىن: مۇرقىما دەمى نوکەژى تىدایە و
كەفتىيە پىشتى بىناتى، بەلى ئەم لگەل ئەوئ بۇچوونىتە كو مۇرقىما
دەمى نوکە د كەفتىە بەرى بىناتى. بۇ نمونە:

- ئەز نوژدار ∅ م - ئەم نوژدار ∅ كىن.

- تو نوژدار ∅ ى - ھوین نوژدار ∅ ن.

- ئەو نوژدارە - ئەو نوژدار ∅ ن.

يان:

- من ∅ م - ئىمە ∅ ىن.

- تو ∅ یت - ئیوہ ∅ ن.

- ئەو ہ - ئەوان ∅ ن.

د ئەقان ھەمى رستەياندا مۇرقا بىناتى (بوون) ل بېھىز دەرنەكەفتىە
ب تنى كەسى سىيى تاك نەبىت، چونكە مۇرقا دەستەيا رىككەفتنى
دەرکەفتىيە، واتە ھەردەما مۇرقا دەستەيا رىككەفتنى دەرکەفت، ل
ئەوى دەمى مۇرقا بىناتى (بوون) ل بېھىز دى بىتە مۇرقا سفر، ئەق
چەندە د ئەقى نمونە خوارىدا پتر روون دبىت:

- (ئەو) ھەيە.

ئەق رستە پىككەتتەيە ژ:

ھە + ∅ (بىنات) + ى (ناقبەند) + ە (مۇرقا دەمى نەق) + ∅
(مۇرقا . رىككەفتنى بۇ كەسى سىيى تاك)

دىسا ل دەمى نەرىكەرنىدا مۇرقا نەرىكەرنى يا دەمى نەبوورى جھى
نىشانانا نەبوورى دگرىت و دكەفتە پىش بىناتى كارى (بوون) و ((لەم
بارەدا مۇرقىمى كاتى ئىستا دەسوئ و دەبىتە سفر)) [صلاح حویز
رەسول، 2006: 94]، بۇ نمونە:

- (دەبىم بە مامۇستا . رستا ئەرى)

- نايم ..... . (نا + ∅) (مۇرقا دەمى نوکە) + ب (بىناتى كارى
بوون) + م (مۇرقا . رىككەفتنى بۇ كەسى ئىكى تاك)

- نا ∅ ب ى

- نا ∅ ب ى] [عەبدولواھاب خالد موسا، 2010: 73].

مۇرقا نەرىكەرنى ل گەل كارى (بوون) ل بېھىز بۇ دەمى نوکە (نى) يە،
ئەق مۇرقە د دىالىكتا ناھەراستدا ((تەنیا بۇ نەرىكەرنى رستەي
پانەبردووى (بوون) كاتى ئىستا بەكاردەيت، ئەویش پىش مۇرقىمى
پەگى نادىارى بوون (∅) دەگرىت، ئەمەش بوونى مۇرقىمى نادىارى
(∅) ى بوون دەسەلمىنى)) [ژىدەرى بەرى: 94]. واتە ل دەمى ئەق
مۇرقە دياردبىت، مۇرقا بىناتى (بوونا) ل بېھىز دەرنەكەفت، ئانكو
دبىتە سفر، بۇ نمونە:

- من نى ∅ م.

- تونى ∅ یت.

- ئەونى ∅ يە ∅.

دىسا د دىالىكتا سەرىژىدا بىناتى ئەقى بوونى د نەرىكەرنىدا بۇ دەمى
تۆكەيى تمام مۇرقا سفرە، بۇ نمونە:

ئامرازى پەيوەندى (ە)، ب دووماھىيا كاريفە دەيت، دكەڧىتە بەرى ناڧى، بۇ نموونە:

- ئەز چوومە دھۆكى.
- تو چوويە دھۆكى.

د ئەڧى پستەيىدا ئامرازى پەيوەندى ب كاريفە مايه و كەتتايە بەرى ناڧى، بەلى ھەر دەمى مۇڧا رېككەڧتنى بۇ كەسى سىيى تاك بكارھات، ل ئەوى دەمى بۇ ھەيە ھندەكجاران ئەڧ ئامرازە دەرئەكەڧىت، ئانكو بىيەتە سڧر، بۇ نموونە:

- ئەو چوو Ø دھۆكى.

د ئەڧى پستىدا ھەم مۇڧا رېككەڧتنى بۇ كەسى سىيى تاك و ھەم ئامرازى پەيوەندى دەرئەكەڧتىنە، ئانكو بوويە سڧر، ھەر وەكو ب ئەڧى شىوہيى:-

- ئەو + چوو + Ø + دھۆكى.

مۇڧا رېككەڧتنى بۇ كەسى سىيى تاك
 ↓
 ئامرازى پەيوەندى

بەلى ھەردەمى بۇ كۆم، ئانكو مۇڧا رېككەڧتنى بۇ كەسى سىيى كۆم وەرگرت، ل ئەوى دەمى ئامراز دەرئەكەڧىت، بۇ نموونە:

- ئەو چوونە دھۆكى.

ھندەكجاران زىدەبارى مۇڧا رېككەڧتنى بۇ كەسى سىيى تاك و دەرئەكەڧتنە ئەوى لگەل ئامرازى پەيوەندى، ل ەل كەسى ئىكى و دوويىڧى ئەڧ ئامرازە ل ھندەك گۇڧەر و دەڧەرەن دەرئەكەڧىت ، ئەڧەڧى پتر (د گۇڧەرا دەشتا سلىڧانەياندا دىيەتە سڧر، بۇ نموونە:

- ئەز چووم Ø مال.

- تو چووي Ø قوتابخانى)) [دەلال ئەحمەد سالح، 2011: 50].

ھەر دىسا د تەكنىكا بكەر نەديارى ھوييڧىدا دەمى ئامرازى (ە) دكەڧىتە پشتى بنىاتى كارى (دان)، بۇ ھەيە ل دەمى بەركار مۇڧا سەبەخۇ بۇ كەسى ئىكى و دوويى بيت و رېككەڧىت لگەل كارى، ئەڧ ئامرازە دەرئەكەڧىت ، بۇ نموونە:

- ئەوى ئەز دا مە گرتن.
- ئەوى تو دا يە گرتن.

بەلى ھەر دەمى بەركار مۇڧا سەربەخۇ بۇ كەسى سىيى وەرگىرت، ل ئەوى دەمى ئەڧ ئامرازە دەرئەكەڧىت، چونكە كار د دەمى بوورىدايە، ھەر وەكو ب ئەڧى شىوہيى ل خوارى:

- مەن ئەو دا Ø Ø گرتن.

بەلى دەمى بەركار ژ دەستەيا رېككەڧتنى بۇ دەستا خاوەنى ھاتە گۇھورين، ئانكو بكارى ھويى بوو دەستەيا رېككەڧتنى، ئامرازى (ە) دى دەرئەكەڧىت، چونكە كارى پستى دكەڧىتە د دەمى نەبوورىدا، بۇ نموونە:

واتە مۇڧا سڧر وەكو ئامرازەكى گەھينەر د پستەيا ئالوزدا و تاييەت د لارستەيا دياركەريدا ھندەكجاران ل شويىنا (كە ، كو) دەيت

4 - 6. مۇڧا كۆمكرنى (ان) د ھندەك شىوہياندا ئەلومۇڧرەكا ئەوى دىيەتە مۇڧا سڧر:

شىوہيى سەرەكى مۇڧا كۆمكرنى (ان)ە، زىدەبارى ئەڧى مۇڧى بۇ ھەيە ب چەندىن شىوہيىن دىتر دەرئەكەڧىت، ئىك ژ ئەوان شىوہيان، مۇڧا سڧرە (Ø) [شىرزاك سەبرى ەلى و ئاراز مونىب، 2016: 348]، ئەڧە ژى ل ئەوى دەمى دەرئەكەڧىت، دەمى ئاڧ گشتى بيت و كار مۇڧا كۆمى وەرگىرت يانزى دياركەر د گرىدا ئامازى ب كۆمى بدەت، وەكو:

- ھزار پاشا Ø. (پاشا + ان)
- سەد ئاغا Ø. (ئاغا + ان)

4 - 7. مۇڧا نڧشى د دوڧى خستەسەردا:

(ا) و (ى) د دىيالكتا سەريدا دوو مۇڧىن دوڧى خستەسەرن، ھندەكجاران بۇ ھەيە ئەڧ مۇڧرە دەرئەكەڧن ب تاييەت ل ھندەك (گۇڧەرا وەكى دەشتا سلىڧانەييا دىيەتە سڧر ب تاييەت مۇڧا دوڧى خستەسەر (ا) يا مى)) [دلال ئەحمەد سالح، 2011: 35]، بۇ نموونە:

- دەمەك Ø دى ← دەمەكى دى.
- سالەك Ø دى ← سالەكا دى.
- پۇڧكە Ø دى ← پۇڧكەكا دى.
- بىنەك Ø دى ← بىنەكا دى.
- دەرڧەتەك Ø دى ← دەرڧەتەكا دى.
- خالەك Ø دى ← خالەكا دى.
- مالەك Ø دى ← مالەكا دى.
- چارەك Ø دى ← چارەكا دى.
- ئاڧەك Ø دى ← ئاڧەكا دى.
- شەھيانەك Ø دى ← شەھيانەكا دى.
- مىزەك Ø دى ← مىزەكا دى.

4 - 8. ئامرازى پەيوەندى (ە):

ئامرازى پەيوەندى ((برىتتايە لەو ئامرازانەى كە پەيوەندى دەخاتە نىوان وشەكانى زمانەوہ، لە (ناو) و (ئاوہئاو) و بەشە ئاخوتنى ترەوہ لەو وشەسازىدا وواتايان لە پال وشەكان تردا لە دوست كردنى رستەدا دەرئەكەڧىت و تىكەل بە دارشتنى رستەكە دەبن)) [رەڧىق شوانى، 2001: 161]، ئانكو ئەڧ ئامرازە يان وەكو مۇڧرەكا لىكسىكى د بىڧاڧى مۇڧۇلۇجىيىدا كاردەكەت، يان ئەركى ئەوان د ناڧ پستەيىدا دياردبىت، ئەوژى بۇ پىڧكەڧىدا كەرستەيىن پستەيى، ئەڧ ئامرازە برىتتايە ژ (بو، ل، ە، ژ، .....).

كاتى داھاتو (ئى) دەرەكە(ئى) [عەبدوللا حوسىن رەسول و عەبدولودھاب خالد موسا، 2004: 13]. واتە مۇرپا دەمى دەھىت ل گەل ھەمى مۇرپىن دېتر دەرەكە قىت ب تنى ل كەسى سىيى تاك نەبىت، چونكە مۇرپا كەسى سىيى دەرەكە قىتتە. ب واتا يەكە دېتر ھەر دەمى مۇرپا رېككە قىتنى دەرەكە قىت، مۇرپا دەمى دەھىت دى بېتە سىفر، بۇ نەمۇنە:

ئەو دى دەتە گرتن.

4 - 9. مۇرپا دەمى دەھىت (ئى):

د دىالېكتا ناھەراستدا مۇرپا دەمى دەھىت ھەمى دەمان دىبىتە پاشگىرى بىياتى كارى و ((لە فۇرپە كانى پانە بوردو و مەرجى بەركارى ..... مۇرپىمى كاتى داھاتو (ئى) دەرەكە(ئى) و دەبىتە سىفر (∅) ئەگەر پاناو دەرەكە(ئى) وەك تەنیا لە كەسى سىيەمى تاك (∅) مۇرپىمى

پستە يا نەبوورى	مۇرپا دەمى نەبوورى	بىياتى كارى	مۇرپا دەمى دەھىت	م. رېككە قىتنى
دەنووس ∅ م:	دە	نووس	∅	م.
دەكە و ∅ ى:	دە	كە	∅	ى.
دەكوژى:	دە	كوژ	ى	∅.

ئەقۇن ل خوارى ھندەك نەمۇنە نە يىن ب ئەقى شىوھىي:

ھەردەمى بىياتى كارى ھاتە وەرگرتن و گوھۇپىن ب سەردا ھات، ئانكو وەكى خۇ نەھاتە وەرگرتن ل ئەوى دەمى نىشانا رېژا فەرمانى (ب) دى بېتە سىفر. ئەگەر كار دارشتى يان لىكدايىزى بىت ل ئەوى دەمى د شىاندا يە مۇرپا كارى فەرمانى (ب) بىيە مۇرپا سىفر، ھەر ل ئەوى دەمى مەرجە جەنابقىن لكاو (ە ، ن) دەرەكە قىن، ھەرەكە ب ئەقى شىوھىي ل خوارى:

- دەمر ∅ م.
- دەتانىن ∅ م.
- دەنو ∅ م.
- دەشك ∅ م.
- دەكىش ∅ م.
- دەكىل ∅ م.
- دەگر ∅ م.
- دەكر ∅ م.

- ھەل ∅ گرە - ھەل ∅ گرن.
- را ∅ كىشە - را ∅ كىشن.
- وەر ∅ گرە - وەر ∅ گرن.
- سەر ∅ كەفە - سەر ∅ كەفن.
- پىش ∅ كەفە - پىش ∅ كەفن.
- ئاڧ ∅ دە - ئاڧ ∅ دن.

جەنابقى سەربەخوب خۇژى دىبىتە سىفر، ئەقە ل ئەوى دەمى جەنابقىن لكاو (ە ، ن) دەرەكە قىن، چونكە ئەقە ھەردو جەنابقە جەمى (تو ، ھوین) دگرن، لەوا بۇ ھەيە دەرەكە قىن، ئانكو بىنە سىفر ئەقە چەندە ژى ژبەر ياسايا رېژمانىيە، بۇ نەمۇنە:

- تو ھەرە ← ∅ ھەرە.
- ھوین ھەپن ← ∅ ھەپن.
- تو بگرە ← ∅ بگرە.
- ھوین بگرن ← ∅ بگرن.

4 - 11. : ناقبەندى (ە):

دەمى دوو پەيف ب ھارىكارىيا ناقبەندى (ە) دەھىنە لىكدان بۇ ھەيە ھندەكجاران ئەقە ناقبەندە د دىالېكتا سەرىدا بىيە مۇرپا سىفر ب تايبەت ئەگەر ل گەل دىالېكتا ناھەراست بەراورد بکەين، بۇ نەمۇنە:

- د . س قىژ ∅ قىژ
- د . ن قىژە قىژ.

4 - 10. مۇرپا (ب) ل دەمى دروستكرنا كارى فەرمان (داخووزى)دا ھندەك باراندا دىبىتە سىفر:

ل دەمى دروستكرنا كارى فەرمان مۇرپا (ب) دكە قىتە دەستپىكا بىياتى كارى، بۇ ھەيە ھندەك شىوھىاندا ئەقە مۇرپە دەرەكە قىت، ئانكو بىيە مۇرپا سىفر، ل قىرە پىدقەيە ئامازەئ ب ھندى ب دەين، كو ل ئەوى دەمى مەرجە جەنفاقى لكاو (ە)، (ن) يىن كەسى دووى كت و كۆم دەرەكە قىن، چونكە ب رىكا ئەقان ھەردو جەنفاقان، دىاردىبىت كو كار د رېژا فەرمانىدا يە، بۇ نەمۇنە:

- ب + بىيات + ە/ن
- ∅ + ھەر + ە ← ھەرە.
- ∅ + ھەر + ن ← ھەپن.
- ∅ + بىژ + ە ← بىژە.
- ∅ + بىژ + ن ← بىژن.

ھەر چەندە د بىياتا ئەقە ھەردو كەرەستە (ھەر ، بىژ) ژ چاووگى (چوون و گوتن) ھاتىنە، بەلى ھەردەمى بکەينە د رېژا فەرمانىدا بىياتى ئەوان دەھىتە گوھۇپىن بۇ (ھەر ، بىژ)، د شىاندا يە بىژىن

6. پەراويز

- (1) د تيورا دەستەھلات و بەستنىدا ئەق كەرەستە ب (PRO) دەيتە ھژمارتن، بۇ زىدەتر زانبارياا بنيرە مۇرقا سفر و كەرەستەيى بەتال د ئەقى ھەكۆلينىدا.
- (2) د تيورا دەستەھلات و بەستنىدا بەر دەيتە (PRO)، چونكە (تو) جەناقى لكاو (ە) ۋەرگرتىيە، بۇ زىدەتر زانبارياا بنيرە مۇرقا سفر و كەرەستەيى بەتال د ئەقى ھەكۆلينىدا.
- (3) د تيورا دەستەھلات و بەستنىدا (t) بۇ دەيتە دانان، چونكە شوينىپيە، بنيرە مۇرقا سفر و كەرەستەيى بەتال د ئەقى ھەكۆلينىدا.

7. لىستەيا ژىدەران

1-7. ب زمانى كوردى:

1-1-7. پەرتوك:

- بانئىز عومەر ئەحمەد(2020)، رىزمانا بەھدىنى (لىكۆلينىن ئەكادىمى دەربارەى مۇرقۇسىنئاكسا بەھدىنى)، چاپا ئىكى، چاپخانا تەھران، ئىران.
- دەھام عەبدولفەتاح (2012)، و: ئەقراز حسىن، كار (لىكەر) د زمانى كوردى دە، چاپا ئىكى، دەزگەھى سىپىرىزىي چاپ و ۋەشاندى، دەھك.

- رىقىق شوانى (2001)، رىزمانى (بوون و ھەبوون) لە كوردىدا، چاپى يەكەم، چاپخانى مئارە، ھەوليز.

----- (2011)، وشە سازى زمانى كوردى (لىكۆلينە ۋە يەكەم، پراكتىكى)، چاپى يەكەم، چاپخانى مئارە، ھەوليز.

- سەلام ناوخوش (2018)، لە بارەى مۇرقۇلۆژى و سىنئاكس و مۇرقۇسىنئاكس، چاپى يەكەم، چاپخانى رۆژھەلات، ھەوليز.

- شىرزا سەبرى عەلى و ئاراز مونيپ (2016)، وشە سازى، بەرگى ئىكى، چاپخانا ھىقى، ھەوليز.

- شىركو بابان (1997)، مىكانزمى بنەرەتى يەكانى رستە سازى رىزمانى (بوون و ھەبوون)، وانە رستە سازى دكتورايى زمانى كوردى، كورسى دووھم (1995 – 1996)، چاپى يەكەم، چاپخانى زانكۆى سەلاھەددين، ھوليز.

- عەبدولۋەھاب خالەد موسا (2010)، رىزمانى (بوون و ھەبوون) لە كوردىدا (لىكۆلينە ۋە يەكەم، چاپى يەكەم، چاپخانى مئارە، ھەوليز.

- فىان سلیمان حاجى (2009)، كەرەستە بەتالە كان لە روانگە تىۋرى دەستەھلات و بەستنە ۋە (شېۋە زارى كرمانجى سەروو)، بلاۋكراۋەى ئەگادىمى كوردى، ھەوليز.

- مەھمەدى مەھويى (2001)، رستە سازى كوردى، چاپى يەكەم، چاپخانى زانكۆى سلیمانى، سلیمانى.

- ----- (2010)، مۇرقۇلۆجى بە يەكداچوونى پىكەھاتە كانى مۇرقۇلۆجى كوردى، بەلاۋكردنە ۋەى ۋەزارەتى خويندىنى بالآ و توۋىزىنە ۋەى زانستى، سلیمانى.

- مەھمەد مەرفوفەتاح و سەباح رەشىد قادر (2006)، چەند لايەنەكى مۇرقۇلۆجى كوردى، چاپى يەكەم، چاپخانى روون، ھەوليز.

- قرچ Ø قرچ قرچە قرچ.
- گورم Ø گورم گورمە گورم.
- خرت Ø خرت خرتە خرت.
- خش Ø خش خشە خش.
- زىق Ø زىق زىقە زىق.
- كز Ø كز كزە كز.
- زپ Ø زپ زپە زپ.
- بۆل Ø بۆل بۆلە بۆل.
- نق Ø نق نقە نق.
- تەق Ø تەق تەقە تەق.
- باع Ø باع باعە باع.
- نرخ Ø نرخ نرخە نرخ.
- وىق Ø وىق وىقە وىق.

5. ئەنجام

پىشتى ئەق ھەكۆلينە ب دوماھىك ھاتى، ئەم گەھشتىنە ئەفان ئەنجامان:

1- د بىياقى مۇرقۇلۆجىيىدا مۇرق ھەيە بىيەتە سفر ئەك مۇرقىم و ئەلۇمۇرق.

2- مۇرقا سفر ھەمى دەھمان د نقىسىنئىدا شېۋە نىنە، ئانكۆ ژلايى مۇرقۇلۆجىقە چ فۆنىم بۇ ناھىنە دانان ھەر ژبەر ھندى د ئاخشىنئىدا چ پۇلان ناگىرئىت، چونكە ۋەكۆ زاركىن ھەبوونا خۆ نىنە.

3- مۇرقا سفر د زمانى كوردىدا ھەمى دەھمان دەمى دىچىتە سەر پەيقى ب تنى ئەركەكى رىزمانى دگىرئىت، ئانكۆ شىيان نىنە پەيقىكە نوى د ناق فەرھەنگىدا دابىرئىت و بەيتە زىدەكەرن.

4- مۇرقا سفر بابەتەكى جودايە ژكەرەستەيى لادايى و كەرەستەيى بەتال، چونكە مۇرقا سفر باراپترييا جاران د بىياقى بەنددا ۋەكۆ گىرەك دەردكەفئىت، بەلى كەرەستەيىن دىتر ۋەكۆ كەرەستەكى سەربەخۆ د ناق رستەيىدا ناھىنە گۆتن، ئانكۆ مۇرقا سفر د بىياقى مۇرقۇلۆجىيىدا كاردكەت و لادايى و كەرەستەيى بەتال د بىياقى سىنئاكسىدا كاردكەن.

5- ئەو كەرەستەيىن دىنە مۇرقا سفر د زمانى كوردىدا ئەقەنە: (مۇرقا رىككەفتنى بۇ كەسى سىيى تاك، مۇرقا كەسى سىيى يا دەستا خاۋەنى، جەناقى لكاو بۇ كەسى دوويى تاك ل دەمى دروستكرنا كارى فەرمان (داخاۋى)، مۇرقا بنىاتى (بوون) يا بىھىز، ئامرازى گەھىنەر د لارستەيا دياركەرىدا، مۇرقا كۆمكرنى (ان) د ھندەك شېۋەياندا ئەلۇمۇرقەكە ئەوى دەيتە سفر، مۇرقا نقىشى د دوخى خستەسەردا، ئامرازى پەيوەندى (ە)، مۇرقا دەمى دەيتە (ئ)، مۇرقا (ب) ل دەمى دروستكرنا كارى فەرمان د ھندەك باراندا دەيتە سفر).

- Palmar .F(1975), Grammar, New addition, USA.
- Trask .R.(1993), A Dictionary of Grammatical Terms in linguistics, London and New York, Rout ledge.
- -----(2007), Language and Linguistics, Second edition, USA.
- Spencer .A(1991), Morphological Theory, First published, UK.
- Lockwood .D .G(1993), Morphological analysis and description: A realization approach. Tokyo, Dallas: International language.
- Kattamba .F(1993), Morphology, Macmillan press. Landon.
- Mel'cuk .L .I .A(2006), Aspects of the Theory of morphology, Second edition, Germany.
- Mathews .P(1991), Morphology, Cambridge University press.
- □

مورف الصفري في اللغة الكوردية

الملخص:

يعتبر المورف من احد المواضيع اللغويه المهمه التي تعمل جنباً الى جنب المورفيم في مجال المورفولوجي. لم يتكرق الى هذا الموضوع بشكل موسع من قبل اللغويين و خاصه المورف الصفري، لكن إذا نظرنا الى هذا الموضوع فإن لها دوراً فعالاً في مجال المورفولوجي، لانه في اللغة هناك أدوات كيره التي تصبح صفراً كما هو الحال في اللغة الكوردية كأحد اللغات العالميه و كذلك بسبب إختلاف أراو اللغويين حول تسميه هذا المصطلح فيما إذا كان المورف، مورفيم أو الالمورف من يصبح صفراً، و لكن بعد البحث عن كريقه البحث الوصفي استنتج بأنه المورف من يصبح صفراً و ليس المورفيم أو الالمورف. إجابته الى إختلافها مع أدوات الحذف و اللغو، لّنههم ايضاً يعرفون بأدوات الخفاو و اللغو.

يحاول هذا البحث الى توجيح المورف الصفري في اللغة الكردية. و يوجح ان مورف هي من يصبح صفراً و بعدها تتكرق الى المجالات المتعلقة بالمورف الصفري في هذه اللغة. الكلمات الدالة: مورف، مورف الصفري، أداة الحذف، أداة اللغو.

Zero Morph in Kurdish Language

Abstract:

Morph is one of the important Linguistic Subject that work like the morpheme in morphology, but it hasn't been discussed widely by linguists especially zero morph, In spite of the fact that it has an active role in morphology. Since first there are many items that became zero morph in language and the same in Kurdish language as one of International language? Second, the differences of linguists opinions about defining this term, whether the morph , morpheme, allomorph become zero morph, But after investigations according to (Descriptive search)it become clear that it's the morph that becomes (zero) , not morpheme or allomorph beside the difference between it and the curtailment and cancelling items that are also known as Dissembling and anonymous items.

This research attempt to clarify zero morph in Kurdish language, especially to clear up that the morph is the item that become zero. Then, to identify the domains that zero morph related with.

Keyword: Morph, Zero Morph, Dissembling item, Anonymous item.